

Yok Olmaya Yüz Tutmuş Bir Kırsal Mesken Tipi Veya Kültürel Miras: Suruç Kümbet Evleri

A Type of Rural Houses or A Cultural Heritage That Tending To Disappear: Beehive Houses Of Suruç

Mehmet Sait Şahinalp*
Harran Üniversitesi

Özet

Suruç Kümbet evleri, Suruç Ovası ve yakın çevresinde görülen, yüzyıllar boyunca kullanılan bir kırsal mesken tipidir. Tamamen güneşte kurutulmuş kerpiçlerden inşa edilen bu evlerin odaları kare planlı olup, konik bir çatıya sahiptir. Kendisine has özellikleriyle Harran, Trullo, Clochán gibi konik kubbeli evlerden ayrılmaktadır. Bu meskenlerin kullanım alanlarını oluşturan oturma alanları, tahıl depoları, ahır-ağıl ve samanlık, güneyden kuzeye sırasıyla dizilmiş ve odalar arasındaki geçişler eyvanlarla sağlanmıştır. Kırsal yaşamın bir gereği olarak bu meskenlerin tandır (tendur), samanlık (kadin), kapalı ve açık ağıl (gom), ça'l, lod ve seki gibi bazı eklentileri bulunmaktadır. Son 30 yılda yaşanan bir takım doğal ve sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle, köylerden şehirlere göç hızlanmış ve bu evler terk edilmiştir. Ayrıca köylerde ikamet edenlerin betonarme yapıları tercih etmeye başlaması, bu evlerin kullanılmamasına ve zamanla tahrip olarak yok olmalarına neden olmuştur. Günümüzde Suruç kümbet evlerinin ayakta kalan son örneklerini ancak Kara, Yatırtepe ve Boztepe köylerinde görmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Kümbet evler, Suruç, Yerleşme coğrafyası, Kırsal meskenler.

Abstract

Beehive houses of Suruç are completely built from sun dried mudbrick. Traditionally, rural house of Suruç plain is beehive houses. It has known that these houses have been used for centuries. These houses rooms have square plan and each room have conical roof. In terms of their own characteristic, Suruç beehive houses different from other conical or dome roofed houses such as beehive house of Harran, Trullo and Clochán. Basically there are four usage spaces; living rooms, designs of granaries, barn or folds and haylofts which are respectively arranged from south to north. These usage spaces are connected to each other with eyvans or gates without door. As requirement of rural life, these houses have some outbuildings such as tendur (tandoor), kadin (hayloft), gom (open folder), ça'l, lod and seki (terrace). Due to some environmental and socio-economic problems have caused migration from countryside to cities during the last 30 years. As a result of this, the Suruç beehive houses have either disused or abandoned completely. In addition, especially in last 30 years, the villagers in the area have begun to prefer building the reinforced concrete houses. This has led some of the Suruç beehive houses either to be

destroyed or abandoned. Recent survived examples of these houses can be seen in Kara, Yatırtepe and Boztepe villages.

Keywords: Beehive or domed houses, Suruç, Settlement geography, Rural houses.

I-GİRİŞ

Yerleşme Coğrafyası'nın başlıca konularını kır ve şehir yerleşmeleri oluşturmaktadır. Kır yerleşmeleri, şehir bölgeleri içinde yer alan, temel ihtiyaçlarını kendi üretimlerinden, fakat diğer ihtiyaçlarını şehirlerden temin eden, temel geçim kaynağı birincil (primer) sektör olan ve bu özellikleriyle de şehirlerin tarım ürünleri ihtiyacını karşılayan, konut ve hane yoğunluğu az, çoğunlukla tek veya 2 katlı kendine has fiziksel ve fonksiyonel özellikleri olan mesken ve eklentilerinden oluşan, alt ve üst yapı imkânları az veya hiç olmayan köy ve köy altı yerleşmeleri olarak tarif edilebilir. Özgür, kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun, zamanla meydana gelen değişme ve gelişmelerle sadece primer sektörde yer almadığını, aynı zamanda madencilik, imalat ve turizm faaliyetlerinde de yer aldıklarını ifade etmektedir. (Özgür, 2010: 41)

Kır Yerleşmeleri Coğrafyası'nın önemli konularından biri, köy veya köy altı yerleşmelerini oluşturan meskenlerdir. Meskenlerin tipi, inşa şekilleri, malzeme temini, kullanım alanları ve coğrafi ortamın kırsal meskenler üzerindeki etkisinin ortaya konulması, yerleşme coğrafyası açısından önem arz etmektedir. Doğal ortam şartları ve ekonomik faaliyetler, meskenlerin ve eklentilerinin fiziksel özellikleri üzerinde önemli rol oynamaktadır (Tanoğlu, 1966: 212; Özçağlar, 2006: 94; Denker, 1977: 60). Yerleşmeler meskenlerden oluştuğu için, kır yerleşmelerinin de en küçük yapıtaşını tek veya birkaç odalı olan evlerle, tek katlı veya birkaç katlı olarak inşa edilebilen meskenler oluşturmaktadır. İnsanların en tabii ihtiyaçlarından biri olan barınma ve güvenlik ihtiyaçları meskenlerle sağlanmaktadır. Ayrıca insanların geçimlerini sağlayabilmek için yapmış oldukları ekonomik faaliyetlere göre de, başta depolama ve saklama olmak üzere bir takım ihtiyaçların giderilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Meskenlerin eklentileri, ise çoğunlukla Anadolu'da "müştemilât" olarak adlandırılmaktadır. Konut eklentileri, kırsal yerleşmelerde çoğunlukla yapılan ekonomik faaliyete göre beliren ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Örneğin mısır üretiminin önem kazandığı Karadeniz Bölgesi'nde "serender" veya hayvancılığın önemli bir ekonomik faaliyet olduğu Doğu Anadolu'da kırsal meskenler yanında yer alan ahır veya ağıllar, yaşam tarzını veya ihtiyaçları tamamlayan birer unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Konut eklentileri sadece yapılan ekonomik faaliyetlerin değil, aynı zamanda mesken sakinlerinin günlük ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmış yapılardır. Örneğin kırsal bir meskenin yanı başında bulunan tandır veya tezeklik, günlük yaşamın bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır.

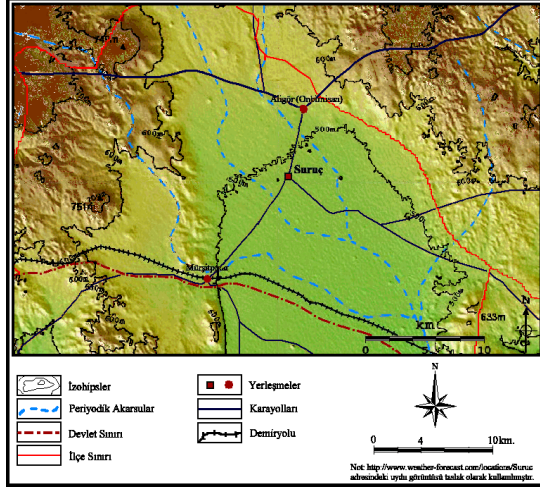
Konik kubbeli evlerin tarihsel geçmişi çok eski dönemlere kadar dayanmaktadır. Kuzey Suriye'de Neolitik bir yerleşme olan ve M. Ö. 6000'lere tarihlenen Tell Sabi Abyad'da yapılan arkeolojik araştırmalar, bu yerleşmede arı kovanını andıran yapıların varlığını ortaya koymuştur (Akkermans ve Verhoeven, 1995: 18-19). Kubbe çatılı meskenler, özellikle Antik Çağ'da yapısal özellikleri itibarıyla Ortadoğu, Afrika ve aynı zamanda Akdeniz havzasındaki kır

yerleşmelerinde ortaya çıkmıştır (Fahimeh ve Mugendi, 2010). M.Ö. 3700'lü yıllarda Ortadoğu'da özellikle Kuzey Mezopotamya, Filistin, Kıbrıs ve Lübnan'da çamurdan elde edilen kerpiç kullanılmış, kubbe şekilli yapıların ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalar bu yapıların bir kısmının mezar (Tholoi), bir kısmının da oturma amacıyla inşa edildiğini göstermektedir. Kıbrısta görülen "tholoi"lerde, Lut Gölü'nün kuzey kıyılarında yer alan Jericho'daki tapınakta ve Musul'daki Tepe Gawra'da, Lübnan'daki antik Byblos kentinde, kuzey Suriye Ovaları ve kuzey Filistin'deki At Khirbet Kerak'ta, kümbet yapıların dönemleri itibarıyla en gelişmiş örneklerine rastlanmıştır (Saudi Aramco World, 1967: 8).

1-Araştırma alanının yeri ve genel coğrafi özellikleri

Araştırmaya konu olan mesken tipinin yoğunlaştığı alan Suruç Ovası'dır. Suruç kümbet evleri ayrıca Birecik ilçesinin Suruç Ovası'na yakın kesimlerinde yer alan kır yerleşmelerinde de görülmektedir. Fakat esas olarak karakteristik özellikleriyle görüldüğü yer Suruç Ovası'dır. Suruç Ovası, Şanlıurfa İli sınırları içinde yer almaktadır. İl topraklarının batı kesiminde yer alan Suruç ovası, doğudan Fatik Platosu ile Harran Ovası'ndan ayrılırken, batıdan ise Birecik Platosu ile sınırlanmıştır. Ovanın kuzeyi ise yine Şanlıurfa-Bozova platosunun devamıyla çevrilir. Suruç Ovasının düzlük alanları, güneyde Suriye topraklarında da devam etmektedir (Şekil 1). Suruç Ovası, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin genel jeolojik-jeomorfolojik şartlarına uygun olarak kuzeyden güneye doğru hafif bir eğimle alçalır. Ova tabanı, çevredeki nispeten yüksek alanlardan aşındırılarak getirilen malzemelerden oluşan alüvyal bir dolgu ile kaplıdır. Alüvyal dolgunun kalınlığı, eğim şartlarının etkisiyle kuzeyden güneye doğru artış göstermektedir. Ovanın kenar kesimlerinde kum ve çakıl karışımı kahverenkli topraklar artış gösterir ve kolüvyal topraklar, ovanın çevresinde bulunan platolara geçiş alanlarında belirginleşmeye başlar. Ova'nın doğu ve batı kesimlerinde yer alan platoluk alanlar kalkerlerden oluşmaktayken, ovanın kuzeyinde yer alan platoluk kesimde ise kalkerler ve bazaltların hâkim olduğu alanlar bulunmaktadır. Bazalt formasyonunun hâkim olduğu alanlar, ovanın kuzeybatı kesiminde yer almaktadır.

Suruç Ovası'nda yarı kurak iklim şartlarının hâkim olduğu bozulmuş bir Akdeniz iklimi görülmektedir. Yaz mevsimi sok sıcak geçmekle birlikte, kış mevsimi nispeten soğuk geçmektedir. Yaz aylarında 40°C'yi aşan sıcaklıklara rastlamak mümkündür. Yağış maksimumu kış mevsimine, minimumu ise yaz mevsimine tekabül etmektedir. Yukarıda belirtilen jeomorfolojik, iklim ve toprak şartlarının sonucu olarak ova ve çevresindeki alanlarda, özellikle ilkbahar mevsiminde yeşermeye başlayıp, Haziran ayından itibaren kuruyan ot ve dikenlerden oluşan bozkır formasyonu doğal bitki örtüsünü oluşturmaktadır. Ova ile yakın ve uzak çevresinde orman formasyonu yer almamaktadır.

Şekil 1. Suruç Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası.

Suruç Ovası'nda yer alan kırsal yerleşmeler birbirinden uzak olmayan mesafelerde kurulmuş olup, köyler yoğun bir dokuya sahiptir. Meskenler bazı durumlarda birbirine yapışık şekilde inşa edilirken, bazı durumlarda da birbirinden en az 3-4 m.lik bir uzaklıkta inşa edilmektedir. Bu durumun oluşumunda köy yerleşim alanının darlığı veya miras yoluyla ailelere düşen hisselerin azalması büyük bir rol oynamaktadır. Kırsal meskenler, toprak, taş ve betonarmeden inşa edilenler olmak üzere başlıca 3 grupta toplanmaktadır. Araştırmaya konu olan kerpiç evler artık terk edilmiş durumda olup, sayıları gün geçtikçe azalmaktadır. Suruç Ovası'ndaki kırsal yerleşmelerde ikamet eden nüfusun en önemli geçim kaynağını tarım ve özellikle de tahıl ve pamuk tarımı oluşturmaktadır. Ayrıca ev tipi hayvancılık yapılmakta olup, bu faaliyet giderek önemini kaybetmektedir. Bu faaliyet içinde küçükbaş hayvancılık önemli bir yer tutar. Ancak son yıllarda kuraklık, hayvanların ihtiyacı olan suyun temin edilememesi, meraların yetersizliği vb. nedenlerle küçükbaş hayvancılık giderek azalmaya başlamış ve aileler bir veya birkaç büyükbaş hayvan besleyerek ihtiyaçlarını temin etme yoluna gitmişlerdir.

2- Amaç ve önem

Bu araştırmada, Suruç Ovası ve yakın çevresinde görülen kümbet evler incelenmiştir. "Suruç kümbet evleri" son 30 yıla kadar ovadaki kırsal yerleşmelerin hâkim mesken tipini oluştururken zaman içerisinde meydana gelen, teknolojik, ekonomik, sosyal ve hidrografik değişikliklerin bir sonucu olarak giderek azalmaya başlamış, günümüzde ise artık terk edilmiştir. Suruç kümbet evleri Şanlıurfa ili sınırları içinde bile çok az bilinen bir mesken tipini oluşturmaktadır. Oysa günümüzde kümbet evler denilince akla sadece Harran kümbet evleri gelmektedir. Yüzyıllardır kullanılan bu mesken tipi, Harran kümbet evlerinin gölgesinde kalmış, çoğu zaman onlarla karıştırılmış ve gerek coğrafyacılara, gerekse mimarlar tarafından ele alınıp incelenmemiştir. Bu araştırmanın en önemli hedefini, günümüzde bilinmeyen ama yüzyıllarca kullanılmış olan Suruç kümbet evlerinin coğrafya literatürüne kazandırılması oluşturmaktadır. Günümüze kadar geçen süreçte, yerleşme coğrafyası alanında yapılan çalışmalarda Suruç kümbet evlerinden bahsedilmemektedir. Bu nedenle bu meskenlerin literatüre

kazandırılması, tanıtılması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca yüzyıllar boyunca kullanılmış olan ve günümüze çok azı ulaşmış olan bu meskenlerin terk edilmiş olması, betonarme evlere rağbet edilmesi, kültürel bir mirasın yok oluşu sonucunu doğurmaktadır. Nasıl ki Harran kümbet evleri kültürel bir miras olarak koruma altına alınmışsa, Suruç Ovası'ndaki kırsal yerleşmelerde sayıları gittikçe azalan, yapı malzemesi ve planları itibarıyla Harran kümbet evlerinden ayrılan ve kendisine has özellikleri olan Suruç kümbet evlerinin kültürel bir miras olarak ele alınması büyük bir önem arz etmektedir. Günümüzde kültür turizminin ve kırsal turizmin giderek önem kazanmaya başladığı göz önünde bulundurulursa, hem bir mesken tipi hem de kültürel bir miras olarak sahip olunan bu zenginliğin korunması veya en azından tanıtılması ve bilinmesi önemlidir.

3- Metot

Suruç kümbet evlerinin coğrafi açıdan ele alınması gereken özellikleri; yapı malzemeleri ve bu malzemelerin temin şartları, meskenlerin planları, kullanım alanları ve eklentileri ile bu şartların coğrafi ortam ile olan ilişkilerinin ortaya konulmasıdır. Bu nedenle Suruç Ovası'nda, özelliklerini en iyi şekilde korumuş Suruç kümbet evlerinin yer aldığı köylere gidilerek bu meskenler incelenmiş, planları ortaya çıkarılmış, fotoğraflanmış, yerleşme sakinleriyle görüşmeler yapılmıştır. Suruç kümbet evlerinin en iyi durumda olduğu köyler Suruç ilçesine bağlı Kara ve Yatırtepe köyleridir. Bunun yanında Boztepe ve Akören köylerinde de diğer iki köye nazaran az da olsa kümbet evler yer almaktadır. Araştırmanın en önemli metodunu coğrafyanın gözlem metodu oluşturmaktadır. Ayakta kalan son örnekleri olması nedeniyle Kara, Yatırtepe, Boztepe ve Akören köylerindeki kümbet evler örneklem olarak ele alınmıştır. Araştırma alanında elde edilen bilgiler, temel bilgi kaynağını oluşturmuştur. Araştırma sahasında yapılan gözlemlerle elde edilen veriler, coğrafya veya yardımcı bilim dallarında hazırlanmış olan basılı eserlerden elde edilen bilgilerle analiz edilmiştir. Bu analizler, coğrafyanın dağılışı, bağlantı ve nedensellik ilkeleri çerçevesinde yapılmış ve sonuçlara ulaşılmıştır.

II- SURUÇ KÜMBET EVLERİNİN YAPISAL VE FİZYONOMİK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNDE ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Dünyadaki hemen hemen tüm kır meskenlerinin yapı malzemelerinin temini, inşa şekilleri, mimari özellikleri ve görünüşleri üzerinde rol oynayan başlıca iki ana faktör bulunmaktadır (Tanoğlu, 1966: 216). Bunlar doğal ortam özellikleri ve sosyo-ekonomik şartlardır. Meskenler üzerinde rol oynayan doğal ortam şartları, kolay malzeme temini (taş, toprak, ahşap malzeme), iklim ve topografya şartlarından oluşmaktadır. Sosyo-ekonomik özellikler ise bir bölgede yaşayan insanların gelenek ve görenekleri, alışkanlıkları, inançları ile yapılan ekonomik faaliyet ve ekonomik düzey gibi şartlardan oluşmaktadır.

1-Doğal ortam özellikleri

a-Toprak malzemenin kolay temin edilebilmesi

Suruç kümbet evlerinin yapısal özellikleri üzerinde rol oynayan en önemli doğal ortam faktörü kolay malzeme teminidir. İnsanoğlu, günümüzden yaklaşık 10.000-12.000 yıl öncesinde yerleşik hayata geçtiği Neolitik Dönem'den itibaren, çevresinde en kolay ve bol şekilde temin edilebilen malzemelerden meskenlerini inşa etmiştir (Tanoğlu, 1966: 226-227; Özgür, 2000: 116; Doğanay, 1994: 324). Yapılan bir çok arkeolojik ve etnografik çalışmalar da, kerpiç ev yapımı için gerekli

olan hammaddelerin yerleşmenin çevresinde bulunan yerel topraklardan elde edildiğini göstermektedir (Friesem, Boaretto ve diğ., 2011: 1136). Meskenler, bitki örtüsünün gür olduğu alanlarda kurutulmuş uzun boylu otlardan veya ormanlardan kesilen ağaç ve ağaç dallarından inşa edilirken, bitki ve toprak örtüsünün zayıfladığı alanlarda da yüzeyde bol miktarda bulunan taşlardan; bitki örtüsünün zayıf olduğu ve aynı zamanda taş malzeme temininin zor olduğu, düz ovalık alanlarda ise toprak malzemelerden inşa edilmişlerdir.

Araştırma konumuz olan Suruç kümbet evlerinin yoğun olarak görüldüğü alan Suruç Ovası'dır. Suruç Ovası, üçüncü zaman sonu, dördüncü zaman başlarında meydana gelen tektonik hareketler sonucu oluşmuş, graben özelliğindeki bir ovadır. Ova, doğusunda bulunan ve aynı jeolojik özelliklere sahip, Harran Ovası'ndan horst özelliği taşıyan Fatik Platosu ile ayrılır. Bölgenin genel eğim karakterine uygun olarak güneye doğru eğimli olan ovanın çevresindeki yüksek kesimlerden aşındırılarak getirilen malzemeler, zamanla ovanın tabanının alüvyal malzeme ile dolmasına neden olmuştur. Suruç Ovası'nda toprak kalınlığı doğu, batı ve kuzeyden ova tabanına ve güneye doğru artış göstermektedir. Tamamen kuaterner yaşlı alüvyal bir dolgu ile kaplı olan ovada, taşlık saha bulunmamaktadır. Taşlık alanlar ve kolüvyal topraklar, ancak çevresinde bulunan platolarla birleşim alanlarında yer almaktadır. Bu nedenle kerpiç yapımı için toprak malzeme temini açısından hayli elverişli bir özellik taşımaktadır. Ovanın alüvyal dolgu ile kaplı olması, mesken inşası için toprak malzeme kullanımını doğal şartların bir sonucu olarak zorunlu kılmıştır.

Günümüzde kümbet evler büyük oranda terk edilmiş, büyük bir kısmı da tahrip olmuş durumdadır. Bu nedenle günümüzde ova içersinde çok az sayıda yerleşmede kümbet ev görülmektedir. Ovada merkezinden doğu, batı ve kuzeye gidildikçe kerpiçten yapılmış kümbet evler, yerini harç malzemesi olarak çamur kullanılan kalker taşlarından yapılmış ve yerel halk tarafından "hampare" adı verilen konut tiplerine bırakmıştır. Ovanın kuzeybatı kesimindeki platoluk alanlarda, bazalt örtüsünün hâkim olduğu kesimlerde ise çimentonun harç malzemesi olarak kullanıldığı, siyah bazalt taşlarından inşa edilmiş evler de görülmektedir.

Toprak malzemenin kolaylıkla temin edilmesindeki diğer bir etken de Suruç Ovası'nda çok sayıda bulunan höyüklerdir (Foto 1). Toprak malzemenin insanlar tarafından üstü üste yığılmasıyla oluşturulan höyükler, toprak malzeme temininde çok büyük kolaylıklar sağlamıştır. Toprağın yerleşme dışındaki arazilerden kazılarak çıkarılmasındansa, yerleşmenin üzerinde yer aldığı veya yakınında bulunan bir höyükten alınması, toprak teminini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, ovanın yoğun bir tarım alanı olması, yerleşme alanlarının çevresindeki tarım arazilerinden toprak çıkarımının tarım arazilerine zarar vermesi nedeniyle, höyüklerden toprak alınarak kerpiç yapımında kullanılması tercih edilen bir yöntem olmuştur. Bu nedenle, günümüzde Suruç Ovası'ndan höyüklerin tahrip olmasında rol oynayan etkenlerden biri de kerpiç yapımı için toprak çıkarımı olmuştur.

Kerpiç yapımı için toprak çıkarımı yapılan diğer bir alan da köy yerleşmelerinde bulunan kuyuların çevresidir (Foto 2). Köylerde yaşayan insanların en temel ihtiyaçlarından biri olan su, son otuz yıla kadar olan süreçte çoğunlukla elle kazılmış olan kuyulardan temin edilmekteydi. Kerpiç yapımı için en temel

şartlardan biri olan suyun bu kuyulardan kolaylıkla elde edilebilmesi, su naklinin bu şekilde gerekmemesi, su kuyularının etrafında toprak çıkarımı yapılmasına ve kerpiçlerin de bu alanda üretilmesine neden olmuştur. Yüzyıllar boyunca yerleşmenin içinde veya çevresinde bulunan su kuyularının etrafından kerpiç yapmak amacıyla toprak çıkarılması, zamanla kuyuların çevresinin çukur bir alan haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle yağışlı mevsimlerde, yağışlardan sonra bu çukurlukların suyla dolması nedeniyle, yerel halk bu alanlara göl adını vermektedir. Kuyu çevresindeki çukur alanda biriken sular, bir yandan kerpiç yapımı için kuyudan insan ve hayvan gücüyle su çıkarılmasına gerek kalmadan su temini sağlarken, bir yandan da beslenen hayvanların su ihtiyaçlarının temininde önemli bir rol oynamıştır.

Foto 1. Kerpiç Yapımı İçin Toprak Alınmış Bir Höyük (Kara Köyü).

Foto 2. Suyu Kuyularının Etrafında Kerpiç Kesimi İle Oluşmuş Çukurluklar (Akören Köyü).

b-İklim

Suruç Ovası'nda yarı kurak iklim şartları hâkimdir. Bozulmuş bir Akdeniz iklim tipinin hâkim olduğu ovada, yağış maksimumu kış mevsiminde olup, en kurak mevsim yazdır. Yıllık yağış miktarının uzun yıllar ortalaması 500 mm nin altındadır. Kış mevsiminde sıcaklıklar nadiren 0°C'nin altına inmektedir. Kış mevsimi bölgenin doğu, batı ve kuzeyindeki alanlar kadar soğuk geçmese de, nispeten soğuk geçmektedir. Kış mevsiminden yaz mevsimine geçiş hızlı olup, ilkbahar mevsimi yaklaşık iki aylık bir dönemi kapsamaktadır. Yaz mevsimi bölgenin genel iklim karakterine uygun olarak çok sıcak geçmektedir. Yaz mevsimi ortalamaları 35°C'nin üstündedir. Özellikle Temmuz ayında açık havada sıcaklıkların 50°C'nin üstüne çıktığı günlerin sayısı fazladır. Yıl içerisinde sıcak dönem, Mayıs ayından itibaren başlayıp, Eylül ayının sonuna kadar devam etmektedir. Bu nedenle ovada beş aylık, uzun bir sıcak dönem hâkim olmaktadır.

Yukarıda bahsedilen iklim şartları göz önünde bulundurulduğunda, sıcak dönemin hâkim olduğu bir iklim tipi görülmektedir. Bu nedenle konut yapımında özellikle yüksek sıcaklıkların etkisini azaltıcı bir konut tipinin inşa edilmesi zorunluluk haline gelmektedir (Özgür, 2000: 118). Günümüz ısıtma-soğutma teknolojisi imkânlarının henüz olmadığı dönemlerde yapılan konutlarda, yaz mevsimi sıcaklıklarını azaltıcı özelliklere sahip inşa tarzı benimsenmiştir. Bu nedenle özellikle mesken tavanlarının yüksek ve yapı malzemelerinin sıcaklığın etkisini azaltıcı özellikte olması gerekmektedir. Suruç

kümbet evleri, isminden de anlaşılacağı üzere kubbe çatıların kullanıldığı bir tarzda inşa edilmişlerdir. Kubbelerin zeminden yaklaşık olarak 4-5 metrelik bir yüksekliğe sahip olması, özellikle yaz mevsiminde tavanda biriken sıcaklığın mesken içine daha az hissedilmesine neden olmaktadır. Başka bir ifadele sıcaklığı absorbe eden veya etkisine en fazla maruz kalan tavan kısmı, kubbe yöntemiyle meskenin oturulan kesiminden yüksekte tutulmakta ve sıcaklığın etkisi azaltılmaktadır. Ayrıca kubbe şeklindeki çatılar, yaz mevsiminde içerdeki sıcak havanın yükselerek yukarıda birikebileceği bir alan oluşturmaktadır. Kubbenin üstünde bulunan havalandırma deliğiyle de bu sıcak havanın dışarıya çıkması sağlanmaktadır. Bu da yaz mevsiminde meskenlerin daha serin olmasına neden olmaktadır.

Yaz mevsiminde görülen aşırı sıcaklıkların etkisini azaltmak için kullanılan diğer bir yöntem de topraktan yapılmış kerpiç malzemenin kullanılmasıdır. Ayrıca kerpiçler arasında harç malzemesi olarak çamur kullanılmıştır. Toprak malzemenin konutların yapımında kullanılması, tabii bir izolasyon sağlamaktadır. Özellikle yaz mevsimindeki sıcaklıkların kerpiçten örülmüş kalın duvarlarda absorbe edilmesi, önemli bir konfor sağlamaktadır. Aynı şekilde kış mevsiminde de düşük sıcaklıkların mesken içinde hissedilmemesine neden olmaktadır. Bu nedenle Suruç kümbet evlerinde yaz mevsiminde herhangi bir mekanik serinleticiye gerek duyulmazken, kış mevsiminde ise bir tezek sobası veya mangal ısınma için yeterli olmaktadır.

İklim şartlarının toprak evler üzerindeki olumsuz etkilerinden biri, kerpiçlerin yağmur suları ve fiziksel çözümlerle tahrip olmasına neden olmasıdır. Suruç Ovası'nın yukarıda belirtilen yağış şartları göz önünde bulundurulduğunda, kerpiçleri ve sıva materyali olarak kullanılan saman ve tuz ilavesiyle elde edilen çamuru kısa sürede tahrip edebilecek miktarda bir yağış görülmemektedir. Ova'da kar yağışları oldukça nadir görüldüğünden ve yağışlı dönemde görülen yağmur miktarı da çok olmadığından, kerpiç evlerin yapımına uygun şartlar ortaya çıkmaktadır. Kerpiç evlerin tahrip olmasına neden olabilecek en önemli faktör, özellikle kış mevsiminde gece-gündüz sıcaklık farklarının varlığı ve don olaylarıdır. Ovada süren iklim şartları itibarıyla kış mevsiminde gece-gündüz arasındaki sıcaklık farkı yüksek değerlere ulaşmamaktadır. Ancak yıl içerisindeki sıcaklık farkları yüksek değerlere ulaşmaktadır. Ayrıca don olayları kış mevsimi içerisinde az görülmektedir. Yıl içinde Ocak ayının uzun yıllar sıcaklık ortalaması 5°C' ye kadar inerken, Temmuz ayı ortalaması ise 39°C'ye kadar çıkabilmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı ise 307,5 mm'dir. Kümbet evlerin tahrip olmasına neden olan fiziksel çözülme, kerpiçlere ve sıva çamuruna saman ve tuz katılmasıyla önlenmeye çalışılmıştır. Böylece kümbet evler üzerinde iklimin olumsuz sayılabilecek etkileri minimize edilmiştir.

c-Topografik şartlar

Topografik şartlar bir yerleşmenin morfolojisi üzerinde belirleyici bir etken olduğu gibi, aynı zamanda o yerleşmeyi oluşturan meskenlerin ve eklentilerinin de morfolojisi üzerinde belirleyici bir etken özelliğindedir. Nasıl ki

dağ, vadi ve plato yamaçları gibi eğimli alanlar, yerleşmelerin gelişim karakterini belirliyorsa, aynı sahalarda inşa edilen meskenler de bu topografik şartların eksi altında şekillenmektedir. Örneğin bir veya iki yamaçta kurulan yerleşmeler veya bir vadi tabanında kurulan yerleşmeler ile ovada kurulan yerleşmelerin gelişim yönleri farklıdır. Yamaçlarda veya vadi tabanlarında kurulan yerleşmeler vadi boyunca veya yamaç boyunca genellikle uzunlamasına bir morfolojiye sahipken, ova veya benzeri nispeten düz alanlarda kurulan yerleşmeler genellikle dairesel veya yıldız şeklinde bir morfolojiye sahiptirler. Tıpkı yerleşmeler gibi meskenler de farklı topografik şartlarda farklı şekillere sahip olmaktadırlar. Eğimli alanlarda, meskenlerin yapımı için eğimden kaynaklanan kot farkı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, doldurma veya kazma yoluyla eğimin olumsuz şartlarının önüne geçmek için hafriyat yapmak gerekmektedir. Hafriyat yapılan kesimler genellikle meskenin deposu olarak kullanılmakta ve dolayısıyla en az iki katlı bir mesken ortaya çıkmaktadır. Yine doğal şartların, doğal bir sonucu olarak eğimli, engebeli alanlarda tarım alanlarının yetersizliği veya azlığı söz konusu olduğundan bu alanlarda hayvancılık faaliyetleri önem kazanmaktadır. Bu nedenle meskenlerin alt katları, böylesine eğimli alanlarda tarım ürünlerinin depolanması veya beslenen özellikle büyükbaş hayvanların ahır olarak kullanılmaktadır. Düz veya nispeten düz alanlarda yukarıda bahsedilen nedenlerle hafriyat gerekmemektedir. Bu nedenle de eğimli arazi şartlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan iki katlı geleneksel meskenler, düz veya ovalık alanlarda görülmemektedir. Suruç Ovası, eğim %3'ü geçmediği için düz, engebesiz bir alandan oluşmaktadır. Kuzey, doğuda ve batısını çevreleyen plato yamaçlarında eğim şartlarının etkisiyle yer yer iki katlı meskenlere rastlanılmaktadır. Ancak ova tabanında yer alan yerleşmelerde, topografik şartların bir sonucu olarak iki katlı meskenlere yer almamaktadır. Arazi şartlarının elverişli oluşu nedeniyle, ahır ve depo olarak kullanılacak alanların -araziden tasarruf etmek ve kot farkını ortadan kaldırmak amacıyla- hafriyat yapılarak elde edilmesine gerek kalmamaktadır. Bundan dolayı ahır veya depo gibi eklentiler meskenin etrafında yer almaktadır. Suruç Ovası'ndaki yerleşmelerde arazi şartlarının zorlamasıyla fazladan kat yapma zorunluluğu olmamış, aksine düz arazi şartları nedeniyle eklentiler meskenin etrafında dağınık olarak yer almıştır.

2-Sosyo-ekonomik özellikler

Suruç Ovası'nda yaşayan nüfusun sahip olduğu gelenek-görenekler ve ekonomik şartlar meskenlerin morfolojisi üzerinde rol oynayan önemli özelliklerden birini oluşturmuştur. Özellikle Anadolu ve İslam kültürünün etkisinde şekillenen gelenek ve görenekler, Suruç kümbet evlerinin morfolojisi ve kullanım alanlarının dağılışı üzerinde önemli rol oynamıştır. Mahremiyet, Anadolu'daki meskenlerin plânlarını etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle Anadolu'da çoğu yerde meskenler haremlik ve selamlık bölümlerinden oluşmaktadır. Aynı şekilde Suruç kümbet evlerinde de bir haremlik-selamlık uygulamasının var olduğu söylenebilir. Örneğin aile fertlerinin günlük yaşamlarını devam ettirdikleri alanlar, misafirlerin ağırlandığı mekânlardan

ayrıdır veya birbirini direkt olarak görmeyecek şekilde inşa edilmiştir. Bazı meskenlerde misafirlerin ağırlandığı oda, aile fertlerinin kullandığı kesimden bağımsız ve yaklaşık olarak 5-10 m uzakta inşa edilmişken, bazılarında da ana yapıya bitişik fakat farklı bir cephede inşa edilmiştir.

Suruç kümbet evlerinin morfolojisini etkileyen sosyo-ekonomik özelliklerden biri de ekonomik şartlardır. Ekonomik şartları, geçimin sağlanması için yapılan faaliyet ve ekonomik seviye olarak iki şekilde ele almak mümkündür. Türkiye'nin düz alanlarının tümünde olduğu gibi Suruç Ovası'nda yaşayan halkın temel geçim kaynağı, özellikle tahıl üretimine dayanan tarım faaliyetidir. Tasarımsal faaliyette, 1960'lı yıllardan itibaren artezyen kuyularının kazılmaya başlanmasıyla birlikte pamuk üretimi de yerini almaya başlamıştır. Ayrıca 1990'lı yıllardan itibaren fıstık bahçesi ve ağacı sayısında da gözle görülür bir artış olmuştur. Kırsal alanlarda fıstık ve pamuğun önem kazanmaya başladığı dönem öncesinde en çok tahıl tarımı yapılmaktaydı. Bu nedenle elde edilen ürünlerin depolanması her zaman önemli bir ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyacının karşılanması için, mesken içerisinde, aile fertlerinin yaşam alanlarını oluşturan odaların arka kısmında depo olarak kullanılan odalar veya ambarlar inşa edilmiştir. Geleneksel Suruç kümbet evlerinin hemen hemen hepsinde, ailenin oturup-kalktığı odaların arkasında ve genel olarak da "arka oda" olarak tabir edilen odalar inşa edilmiştir. Bu odalar ürün fazlasının saklandığı ambar veya depo olarak kullanılırken bir yandan da, ürün depolanmadığında da ev ihtiyacını gideren bir oda görevini de görmektedir.

Kırsal alanda yaşayan halkın geçim kaynakları arasında son yıllara kadar genellikle ev ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak küçükbaş hayvancılık önemli bir yer tutmaktaydı. Ayrıca ticari amaçlı olarak küçükbaş hayvan besleyen aileler de bulunmaktaydı. Ancak ovadaki köy ve köy altı yerleşmelerinde bulunan su kuyularının kurumaya başlaması, tarıma açma ve kuraklık nedeniyle otlak alanlarının yetersiz kalması, hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Yine ovada ekonomik değeri yüksek olan pamuk ve fıstık üretiminin önem kazanmaya başlanması, bu iki ürünün hassas bakım şartlarına sahip olması, çevrede beslenen hayvanlarının her zaman kontrol altında tutulmasını gerektirmiştir. Çoğu zaman kontrolsüz hayvanların pamuk tarlalarına veya fıstık bahçelerine girişi aileler arasında sorunlara neden olmuştur. Kırdan şehre göçün bir sonucu olarak kır yerleşmelerinde genç nüfusun azalması, hayvanlara bakacak kişilerin bulunmasında zorluklara neden olmuştur. Suruç Ovası'nda günümüzde, çoğu aile bir veya bir kaç büyükbaş hayvan beslemekte ve küçükbaş hayvancılık giderek terk edilmektedir. Küçükbaş hayvancılıkla geçimini sağlayan ailelerde, bir gereklilik olarak meskenin çevresinde yaşam alanlarından uzak olmak üzere kapalı veya üstü açık ağıllar yer almaktadır. Dolayısıyla küçükbaş hayvancılığın yapılmış olması, tarım ürünlerinin depolandığı alanlar dışında, farklı bir mesken eklentisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Meskenlerin konfor özellikleri, oda sayısı, plânları, kullanılan yapı malzemelerinin türü ve kalitesi, içinde yaşayanların ekonomik seviyesinin

önemli göstergelerindedir. Suruç Ovası'ndaki kırsal yerleşmelerde başlıca dört mesken tipi bulunmaktadır. Bunlar, toprak, kırma taş, kesme taş ve betonarme meskenler. Son yıllara kadar ovada en çok rastlanan meskenler kerpiçten inşa edilen kümbet evlerdi. Yine özellikle çevredeki platolara geçiş alanlarında ve yakınlarında kolay bulunabilmesi açısından çıplak kayalık yüzeylerden elde edilen taşlardan (hampare) inşa edilen ve genellikle çamurun harç malzemesi olarak kullanıldığı meskenler de görülmektedir. Bu meskenler kerpiçten inşa edilen kümbet evlere nazaran daha sağlam ve uzun ömürlüdür. Diğer bir mesken tipi de kesme taştan (nahit) inşa edilen meskenlerdir. Bu tür meskenler daha sağlam, uzun ömürlü ve konforludur. Betonarme meskenler ise son yıllara kadar kır yerleşmelerinde nadiren görülmekteydi. Yukarıda bahsedilen Suruç Ovası'ndaki dört farklı mesken tipi, farklı ekonomik düzeylere sahip olmanın da bir göstergesidir. Çiftçilikle uğraşan ve gelir seviyesi kırsal yaşam standartlarının üzerinde olmayan halk, kerpiç kümbet evler ve hampare evlerde ikamet ederken, ekonomik geliri iyi olan, çoğu zaman yerel halkın ileri gelenlerinden olan aileler kesme taştan inşa edilmiş, köy şartlarında "konak" olarak adlandırılan meskenlerde ikamet etmekteydiler. Kümbet evlerde, oda sayısı bir başka ifadeyle kubbe sayısı, o meskende ikamet eden aile sayısını ve gelir düzeyini göstermesi açısından önemli ipuçları vermektedir. Yine ekonomik gelir seviyesi iyi olan bazı aileler, gelişen ekonomik ve teknolojik şartların ve şehir yaşantısına özentinin etkisiyle 1980'li yıllardan itibaren betonarme meskenler inşa etmeye başlamışlardır.

III-YAPI MALZEMESİ VE İNŞAAT TARZI

1-Temel

Suruç kümbet evleri taş temeller üzerine oturtulmuştur. Meskenin duvarlarının oturacağı alan basit bir şekilde, zemin üzerinde işaretlendikten sonra, duvar kalınlığına denk bir genişlikte, yaklaşık olarak 30- 40 cm derinliğinde zemin kazılmaktadır. Zemine oturtulacak taşları sabitlemek amacıyla kazılan zeminin içine saman ve tuz karıştırılmış çamur konularak tesviye edilmektedir. Bu harç malzemesinin üstüne çeşitli büyüklükteki taşlar yerleştirilmekte ve taşların oynamaması amacıyla çevresinde kalan boşluklar daha küçük taşlarla desteklenmektedir. Daha sonra yeniden bu taşların üstü çamurla kaplanmakta ve duvarlar bu temel üzerine oturtulmaktadır. Böylece kümbet evin üzerine oturacağı, basit, kolay ve düşük maliyetli bir temel oluşturulmaktadır.

2-Duvarlar

Suruç kümbet evlerinin ana ve tek yapı malzemesini kerpiçler oluşturmaktadır. Kerpiçler, genellikle yerleşim alanındaki topraklardan elde edilmektedir. Fakat çevredeki tarım alanlarından toprak getirilerek kerpiç yapımında kullanıldığı da görülmektedir. Güneşte kurutulmuş kerpiçlerden inşa edilen evler, Ortadoğu'nun eski dönemlerinden beri en yaygın inşaat materyali olmuştur. Yapılan arkeolojik çalışmalarda kırmızı-kahverengi ve gri renklerde olmak üzere iki farklı kerpiç türü elde edilmiştir. Kırmızı-kahverengi kerpiçler anıtsal yapılarda kullanılmış olup, malzemesi yerleşim alanları dışındaki tarımsal

alanlardan getirilmiştir. Gri kerpiçler ise yerleşim alanının kendisinden temin edilmiştir. Çamurdan elde edilen kerpiçler, tuğla veya beton bloklara nazaran daha fazla yalıtma kalitesine sahiptir. Kerpiç kullanımının en önemli özelliği inşaat kolaylığı sağlamasıdır. Ayrıca kerpiçlerin kolaylıkla kesilip şekil verilebilmesi, yeni pencere ve kapılar eklemeye imkân vermesi, gibi özellikleri de inşaatlarda önemi kolaylıklar sağlamaktadır (Oates, 1990: 388-389; Paulus, 1982: 130-132). Suruç Ovası ve yakın çevresindeki kırsal yerleşmelerde kerpiç elde etmek için çoğunlukla gri renkli topraklar kullanılmaktadır. Gri renkli topraktan elde edilen kerpiçler daha sağlam olmakta ve böylece inşa edilen konutun fiziksel ömrü daha uzun olmaktadır. Bu özellikteki topraklar Suruç Ovası ve yakın çevresinde kolaylıkla bulunabilmektedir.

Suruç Ovası ve yakın çevresindeki kırsal yerleşmelerde, köylülerin içme ve kullanma suyunu temin etikleri kuyunun çevresi, kerpiç elde etmek için tercih edilen en önemli alanlardan biri olmuştur. Toprak malzeme ve suyun aynı yerden temin edilebilme imkânı nedeniyle, kuyu çevresi bir nevi “kerpiç kesimi” alanı olmuştur. Kerpiçlerin elde edilebilmesi için toprakla beraber saman, ufak taşlar ve bir miktar tuz da kullanılmaktadır. Saman ve tuz kullanılması kerpicingin sağlığını arttıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle donma-çözülme olaylarıyla kerpiçlerin parçalanması bu yöntemle önlenmektedir. Eski dönemlerde kerpiçlerin dayanıklılığını arttırmak için, kerpiç çamuruna at yelesi ve kuyruğundan elde edilen kılların da katıldığı bilinmektedir. Toprak, ufak taşlar, saman ve tuzun su ile karıştırılması ve elde edilen çamurun kerpiç kalıplarına dökülmesiyle kerpiç kesimi başlamaktadır. Kerpiçlerin hazırlanabilmesi için ahşaptan farklı ölçülerde kalıplar hazırlanmaktadır. Araştırma sahasında yapılan gözlemler kerpiçlerin genellikle 30x50 cm ebadında ve 10 cm kalınlığında dikdörtgen prizma şekilli olduğunu ortaya koymaktadır (Foto 3). Belirtilen bu ölçülerden biraz daha büyük veya küçük kerpiç kullanıldığı da görülmektedir (Foto 4). Kalıplarda şekil alıncaya kadar bir süre bekletilen ham kerpiçler, sıra halinde dizilerek kuruması amacıyla güneşte bırakılmaktadır. Sağlam bir kerpiç elde etmek için kerpiçlerin en az 2 hafta süreyle güneşlenmesi ve birkaç günde bir alttaki kısmın da iyice güneşlenmesi için çevrilmesi gerekmektedir (Kerpiç yapımı için ayrıca bkz. Doğanay, 1994: 322-323).

Foto 3. Kümbet Evlerde Genel Olarak Tercih Edilen 30x50x10 Ebadındaki Kerpiçler.

Foto 4. Farklı Ebatlardaki Kerpiçler.

Suruç Ovası ve yakın çevresinde kerpiç kesimi için en uygun dönem Nisan ayından başlayarak Ekim ayna kadar devam etmektedir. Bu nedenle Suruç kümbet evlerinde kullanılan kerpiçler “sun dried mud brick” olarak adlandırılan güneşte kurutulmuş, herhangi bir fırınlama veya ateşe tutma

işlemlerinden geçirilmemiş kerpiçlerdir. Suruç kümbet evlerinin bir odasının inşaatı için yaklaşık olarak 1500-2000 kerpice ihtiyaç duyulmaktadır. Kuruyan kerpiçler taş temel üzerine köşelerden birbirine kenetlenmiş olarak kümbet evlerin duvarları örülmeye başlanmaktadır. Evlerinin duvar yüksekliği yaklaşık olarak 3 m. kadardır. Hazırlanan kerpiçlerin ebadına bağlı olarak duvar kalınlığı 55-60 cm arasında değişmektedir. Suriye'deki kerpiç evlerden farklı olarak odalar kare planlı olduğu için, duvarlar bu plana uygun olarak inşa edilmektedir. Meskenin girişinde ve odalar arasındaki geçitler kemer sistemiyle inşa edilirken, yakın zamanlarda inşa edilen kümbet evlerde kapı ve pencerelerin üstü ahşap malzeme ile kapatılmıştır. "Kerpiç duvarların izolasyon özelliği" (Chernick, 2009) nedeniyle dışarıdaki sıcak ve soğuk hava meskenin içini fazla etkilememekte ve meskenin içinde yaz aylarında serin, kış aylarında da sıcak bir ortam oluşmasına neden olmaktadır. Suriye'deki kerpiç kümbet evlerle ilgili yapılan araştırmalarda gerçekleştirilen ölçümler, yaz mevsiminin sıcak günlerinde "dışarıda, açık havada sıcaklık 60°C (140° F) iken, kümbet evlerin içinde 24-30°C (75-85°F)'lik sıcaklığa sahip bir ortam" (Saudi Aramco World, 1967: 9; Duffinand ve Knowles, 1981: 241-249; Zimmer, 2011) oluştuğunu göstermektedir. Bu durum kerpiç duvarların doğal bir iklimlendirme unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Kerpiç kümbet evlerin, Mezopotamya gibi kurak ve sıcak bir iklimin hakim olduğu alanlarda yüzyıllar, hatta bin yıllar boyunca vazgeçilmez bir mesken tipi olmasının en önemli nedenlerinden biri de doğal izolasyon özelliğinin olmasıdır. Kerpiçten örülen duvarlar içeriden ve dışarıdan genellikle kırmızı kahverenkli toprak, saman ve tuz karışımından elde edilen çamurla yaklaşık olarak 1 cm kalınlığında sıvanmaktadır. Yüksek sıcaklık ve özellikle yaz aylarında görülen toz fırtınalarının etkisini azaltmak amacıyla eski dönem Suruç kümbet evlerinde pencere bırakılmamıştır. Ancak yakın dönemlerde inşa edilenlerde küçük ebatlarda ve az sayıda pencere bırakılmıştır. Bu nedenle de kümbet evlerin içi nispeten karanlıktır. Yine iklim şartları nedeniyle, özellikle de şiddetli rüzgârlardan korunmak amacıyla, evlerin giriş kapılarında rüzgâr kesici kemerli çıkımlar inşa edilmiştir.

3-Çatı (Kubbe)

Kubbe veya konik çatılar Ortadoğu'da çok uzun yıllardan beri tercih edilen bir çatı tipi olmuştur. Bu çatı sisteminin tercih edilmesini sadece geleneksel bir tercih olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir. Özellikle bina inşaatlarını ilgilendiren farklı mühendislik dallarında yapılan araştırmalar ve arkeolojik veriler, Ortadoğu'da tarih boyunca tercih edilen bu çatı sisteminin bir tesadüf eseri olarak ortaya çıkmadığını ve doğal çevre şartlarının da etkisiyle, bilinçli olarak bu tip çatıların tercih edildiğini göstermektedir. Yapılan bilimsel araştırmalar binalarda kubbe veya koni şeklindeki çatıların, meskenlerde konforu arttırıcı çeşitli özelliklerinin olduğunu göstermektedir. Meskenlerde yüksek konik kubbelerin tercih edilmesi, kümbet evlerin içinde aydınlık miktarını arttırmaktadır. Bu durum penceresiz veya az sayıda küçük pencereleri olan ve nispeten karanlık meskenlerin aydınlatılmasında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Konik kubbenin ucunda bulunan delik sayesinde, gündüzleri

güneş ışınları içeri girmekte ve güneş ışınlarının geliş açısı değişmesine rağmen kubbe duvarlarında yansiyarak içerinin aydınlatılmasını sağlamaktadır (Chel, Tiwari ve Singh, 2010: 3045-3049). Konik kubbeler ayrıca meskenin içinin sıcak mevsimde serin, soğuk mevsimde de sıcak kalmasında önemli bir etken olmaktadır. Böylece meskenin içindeki enerji korunmuş olmaktadır. Kubbenin yüksek olması, yaz aylarında içerdeki havanın yükselerek zeminden uzaklaştırılmasını ve kubbe içinde toplanmasını sağlamaktadır. Kubbenin ucunda bulunan delik ile de, toplanan sıcak hava dışarı atılmaktadır. Kubbe çatı aynı zamanda içerdeki havanın sirkülasyonunu sağlayarak meskenin havalandırılmasını sağlamaktadır. Yaz mevsiminde kümbet evlerin içinde serin bir havanın hâkim olmasına neden olan diğer bir özellik de konik kubbenin bir tarafının genellikle gölgede kalması veya kubbenin sadece yarısının güneş ışınlarına maruz kalmasıdır. Kubbe çatı şekli itibariyle gündüzleri güneş ışınları yeryüzüne dik veya dike yakın gelse bile, ışınlar dik açıyla maruz kalmamaktadır. Geceleri ise kubbenin tamamı serin havanın etkisiyle soğumaktadır. Düz damlara göre daha geniş bir yüzeye sahip kubbe çatılarda, radyant ısınma azaltılırken, radyant soğuma artırılmış olmaktadır. Bu nedenle kubbe çatı, düz damlara nazaran güneş radyasyonundan daha az etkilenmektedir. Kubbenin tepesinde aydınlatma ve havalandırma deliği olmasına rağmen, yağmurlu dönemlerde bile, bu delikten havanın dışarı atılması nedeniyle, yağmur damlaları içeri girmemekte ve evin içi kuru kalmaktadır. Kubbenin şekli, ayrıca yağmurun çabuk drene edilmesini sağlamak ve bu nedenle de meskenlerin dış cephesindeki çamur sıvada meydana gelebilecek erozyonu en aza indirmektedir (Duffinand ve Knowles; 1981: 241-249; Hadavand ve Yaghoubi, 2008: 665; Chel, Tiwari ve Singh, 2010: 3045-3049; Fahimeh ve Mugendi, 2010; Saudi Aramco World, 1967: 9; Chernick, 2009; Zimmer, 2011; Zaimi, 2010). Konik kubbeler inşaat tarzı açısından da önemli avantajlar sağlamaktadır. Sahip olduğu şekil itibariyle yapımı kolay olmakta, yüksek gerilme gücü sağlayan takviye malzeme kullanımına gerek kalmamaktadır. Vasıfsız işçiler tarafından bile kolaylıkla inşa edilebilen kümbet evler, mimari estetik açıdan da sade ve zarif bir görünüm arz etmektedir (Saudi Aramco World, 1967: 9).

Toprak evlerde çatılar genellikle düz dam, arı kovanı ve kubbe şeklinde inşa edilmektedir (Tanoğlu, 1966: 228). Suruç kümbet evlerinde konik sivri ve kesik veya küt kubbe olmak üzere iki farklı kubbe çatı tipi kullanılmaktadır. Kubbe çatının temel yapı malzemesi kerpiç olmakla birlikte, ayrıca örtü malzemesi olarak ahşap malzeme kullanılıp kullanılmaması çatıların şekillenmesi üzerinde önemli rol oynamaktadır. Sivri konik kubbeler, duvarlardan itibaren merkeze doğru giderek daralan ve en üstte havalandırma ve aydınlatma deliğinde (Foto 5, 6) birleşen kerpiç dizilerinden oluşmaktadır. Bu tür kubbelerde kerpiç malzeme dışında herhangi bir malzeme kullanılmamaktadır. Kümbet evlerin kubbe çatısı inşa edilirken başvurulan diğer bir yöntem de kubbelerin arasına yaklaşık olarak 0,5 m. toprak doldurarak kubbelerin dayanıklılığını ve izolasyonunu arttırmaktır. Konik kubbeler,

duvarlardan itibaren yaklaşık olarak 1,5-2 m. arası bir yüksekliğe sahip olabilmektedir (Foto 5). Küt veya kesik kubbeler ise yine duvarların üst kısmından itibaren merkeze doğru daralarak dizilen kerpiçlerden oluşmaktadır. Fakat yaklaşık olarak 1-1,5 m yükseklikten itibaren, kerpiç dizileri son bulmakta ve üstte meydana gelen boşluk direklerle örtülmektedir. Direklerin üstüne tahtalar örtülmekte, üstüne de sırasıyla tahıl veya pamuk sapları ve çamur konulmaktadır. Bu nedenle kesik veya küt kubbeler tamamen kerpiçten yapılan sivri kubbeler kadar yüksekliğe sahip olmamaktadır. Esas olarak kümbet evlerin kubbelerinde ahşap malzeme kullanımının iki farklı nedeni bulunmaktadır. Bunların birincisi ekonomik seviye, diğeri ise zamanla tahrip olan veya üstü çöken kubbenin tamiri için artık kerpiç kullanılmamasıdır. Eski dönemlerde ahşap malzemenin temininin zor ve pahalı olması (Kamp, 1987: 291) geleneksel Suruç kümbet evlerinin kubbesinde ahşap kullanımını kısıtlamıştır. Fakat ekonomik durumu iyi olan aileler, bunun bir göstergesi ve diğer evlerden bir fark oluşturmak amacıyla ahşap malzeme kullanarak küt veya kesik kubbeli kümbet evler inşa etmişlerdir (Foto 6).

Foto 5. Konik Kubbe Tipi Çatı.

Foto 6. Ahşap Malzeme Kullanılmış, Küt ve Kesik Kubbe Tipi Çatı.

Ancak yakın dönemlerde, uzun yıllar boyunca dayanıklılığını koruyamayarak kubbesinin üst kısmı çöken kümbet evlerde, ahşap malzeme temininin kolaylaşması, bu malzeme ile onarımın daha kolay olması ve kümbet ev inşaat ustalarının giderek azalması gibi nedenlerle, kubbeler ahşap malzeme ile onarılmıştır. Yine bahsedilen nedenlerle son dönemlerde yapılan kümbet evlerin kubbeleri, ahşap malzeme ile örtülmek üzere inşa edilmiştir. Bu nedenle yakın dönemlerde kesik veya küt kubbeli kümbet evler giderek yaygınlaşmıştır. Araştırma sahasında yapılan gözlemler, bu iki kubbe tipinin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanında aynı meskenin odalarında, bu iki farklı kubbe tipinin beraber kullanılabilirdiği de görülmüştür. Bu durum, estetik kaygıdan çok yukarıda bahsedilen onarım ihtiyacı ve şeklinden kaynaklanmışsa da, kendine has estetik bir görünüm ortaya çıkarmıştır.

IV-KULLANIM ALANLARI VE PLAN

Suruç kümbet evleri karakteristik olarak tek katlı ve avlusuzdur. Meskenlerdeki oda, başka bir ifadeyle kubbe sayısı ve meskenin iç düzeni, meskenlerde yaşayan aile sayısının, hane halkı büyüklüğünün ve sosyo-ekonomik seviyenin bir göstergesi hükmündedir (Özgür, 2000: 120). Araştırma sahasında yapılan gözlemler, Suruç kümbet evlerinin cephesi güneye dönük, bir

eyvan etrafında yer alan iki odadan oluşan bir dizeden oluşabileceği gibi, beş dizeden de oluşabildiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle her dize genel olarak üç kubbeden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle bir kümbet ev üç kubbeden oluşabileceği gibi 25 kubbeden de oluşabilmektedir. Genellikle hane halkı büyüklüğü ve tarım işletmesi büyüklüğü küçük, gelir seviyesi az olan ve hayvancılıkla uğraşmayan aileler iki oda bir eyvandan (üç kubbeden) oluşan meskenlerde ikamet etmektedirler. Geleneksel olarak kırsal alanlarda son dönemlere kadar geniş aile tipinin yaygın olması, aynı mesken içinde birkaç ailenin birlikte yaşamasına neden olmuştur. Bu da çok sayıda ve yüksek değerde hane halkı büyüklüklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hane halkı büyüklüğünün yüksek olması, aynı zamanda geniş tarım işletmeleri için iş gücü ihtiyacının bir sonucudur. Hane halkı büyüklüğünün yüksek, tarım alanlarının geniş olması, doğal olarak daha fazla yaşam, depolama ve saklama alanlarına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur.

Foto 7. Hâlâ Kullanımda Olan Bir Suruç Kümbet Evi ve Meskenin Doğusunda Yer Alan Tandır (Yatırtepe Köyü).

Foto 8. Kümbet Evlerin Batısında Ayrı Girişi Olan Misafir Odası (Yatırtepe Köyü).

Foto 9. İki Dize Dört Odadan (6 kubbe) Oluşmuş, Penceresiz Bir Suruç Kümbet Evi ve Meskenin Batısında Yer Alan Tandır (Kara Köyü).

Foto 10. Meskenlerin Arka Kısımını Oluşturan Samanlık (Akören Köyü).

Suruç kümbet evleri; ikamet edenlerin yaşam alanları, samanlık ve tahıl depolama alanları, kapalı ağıl ve ahırlar olmak üzere başlıca üç ana kullanım alanından oluşmaktadır. Meskenlerdeki oda dizeleri güneyden kuzeye doğru peş peşe sıralanmıştır. Güneyde yer alan ilk dize ikamet edenlerin yaşam alanını

oluştururken (Foto 7, 8, 9; Şekil 2, 3), ağıl ve ahır ikinci dizede yer almakta, samanlık ve tahıllar ise son dizede saklanmakta veya depolanmaktadır. Küçükbaş hayvanların konulduğu ağıl ile ulaşım ve çift sürmede kullanılan at veya diğer büyükbaş hayvanların konulduğu ahır, aynı eyvanın iki tarafında yer almaktadır. Bu, her ne kadar yaşam konforu açısından rahatsız edici bir durum olarak görülse de, beslenen küçük ve büyükbaş hayvanların hırsızlardan korunması amacıyla bu tarz bir kullanım alanı sıralaması yapılmıştır. Küçük ve büyükbaş hayvanların ihtiyaç duyduğu saman ile tarımsal faaliyetlerden elde edilen mahsuller de meskenlerin kuzeyde yer alan son dizesinde depolanmakta ve saklanmaktadır (Foto 10; Şekil 2, 3). Bazı hallerde, yaşam alanları, zahirelik, ağıl-ahır ve samanlık şeklinde de bir diziliş olmaktadır. Bu diziliş sistemi tüm kümbet evlerde aynı özelliklere sahiptir. Meskenleri oluşturan odalar, kerpiçten inşa edilen kubbenin sağlam bir şekilde ayakta kalabilmesini sağlamak amacıyla nispeten dar olarak inşa edilmiştir. Her bir kubbenin altında yer alan ve herhangi bir amaçla kullanılan oda ve eyvanlar, kare şekilli olmak üzere, genel olarak 9-16 m² arasında değişen eşit alanlara sahiptir (Şekil 2, 3). Her ne kadar meskenler inşa edilirken bahsedilen bu fonksiyonlar göz önünde bulundurularak bir bütün olarak inşa edilse de, örneğin zahirelik olarak kullanılan bir odanın oturma odası veya yatak odası olarak kullanılabilmesi gibi, ihtiyaca göre başka amaçlarla da kullanılabilir. Bu nedenle zaman içerisinde odaların fonksiyonlarında geçici veya uzun süreli değişiklikler olabilmektedir.

Kümbet evlerde yaşayanların yaşam alanları ile misafir ağırlama odaları aynı eyvanın etrafında yer almakla birlikte çoğunlukla girişleri farklı yönlerde yer almaktadır. Geleneksel olarak mahremiyet nedeniyle misafir odalarının girişi batı, ev halkının girişi ise meskenin güney cephesinde yer almaktadır. Yine misafir odalarının meskenin batı cephesinde yer almasının diğer bir nedeni de özellikle yaz aylarında serinletici etkisi olan batı rüzgârlarından yararlanmaktır. Misafir odası genel olarak tek kubbeden oluşan bir odadan oluşabildiği gibi, mesken sahibinin sosyo-ekonomik statüsüne göre iki kubbeden oluşan ve kubbelerin birleşim alanı, diğer geçitlere nazaran daha bir büyük kemer üzerine oturtulan ve böylece birbirine bağlanan iki odadan da oluşabilmektedir. Bu tarz misafir odalarına günümüzde Kara Köyü'nde daha fazla rastlanırken; Yatırtepe Köyü'nde kubbelerinin birleşim alanı dikey doğrultulu kalın bir direk beslenen, yatay uzantılı üç veya dört direk üzerine oturtulmuş ve böylece birbirine geniş bir açıklıkla bağlanmış iki odadan oluşan geniş misafir odaları yaygındır. Genel olarak misafir odaları meskenin diğer odalarıyla bağlantıyı sağlayan küçük bir kapı veya pencere gibi geçişlere sahiptir. Bu bağlantılar, misafirlere yapılacak ikramların getirilip götürülmesi amacıyla kullanılmaktadır. Fakat bazı kırsal yerleşmelerde, misafir odası meskenin diğer odalarından tamamen izole edilmiş olarak da yer almaktadır. Yine meskenin batısında yer almakla beraber diğer odalarla bağlantıyı sağlayan geçişler yer almamaktadır (Foto 8; Şekil 2, 3). Bir başka misafir odası tipi ise meskenin güneyinde, başka bir deyişle ön tarafında bir eyvan ve bir odadan oluşan tamamen bağımsız misafir odalarıdır. Bu tip misafir odaları da konik kubbeli olmakla birlikte,

sosyo-ekonomik seviyenin bir göstergesi olarak duvarları kesme kalker taşlardan (nahit) inşa edilmiş, düz damlı ve üstü direk, tahta, sap ve çamurdan oluşan malzeme ile örtülü olanları da bulunmaktadır.

Meskenler içerisinde yer alan eyvanlar, odalar arasında geçişi sağlayan ve bir nevi koridor görevi gören alanlardır. Meskenin giriş-çıkışları en güneyde yer alan eyvandan yapılırken, her bir eyvan kendisinden sonraki eyvana açılmakta, doğu ve batısında yer alan odaları birbirine bağlamaktadır (Foto 11, 12). Suruç kümbet evlerinde, sadece en güneyde yer alan ve giriş-çıkışların yapıldığı eyvanda ahşap malzemeden yapılmış basit bir kapı bulunmaktadır. Kümbet evlerin yaşam alanları, hane halkı büyüklüğünden kaynaklanan ihtiyaca göre bir dizeyi oluşturan bir eyvan ve iki odadan oluşabildiği gibi iki dizeden oluşan iki eyvan ve dört odadan (altı kubbeli) da oluşabilmektedir (Şekil 2). Aynı şekilde ağıl ve ahırlar veya saklama-depolama alanları için duyulan ihtiyaca göre bu alanlar da ikişer dizeden oluşabilmektedir. Esas olarak kümbet evler kuşbakışı olarak kare şekilli olmasına rağmen, bahsedilen ihtiyaçlardan dolayı güneyden kuzeye doğru uzanan dizelerin artmasıyla dikdörtgen bir görünüme de sahip olabilmektedir.

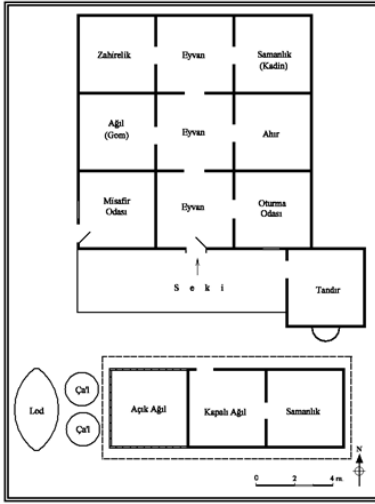

Foto 11. Odaları Birbirine Bağlayan Geniş Kemerli Bir Eyvan (Kara Köyü).

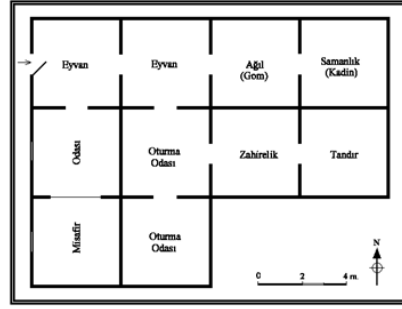

Foto 12. Odalar Arasındaki Geçişleri Sağlayan Kapısız Geçitler (Kara Köyü).

Suruç kümbet evlerinde dikkati diğer bir unsur, dış kapı girişlerinde rüzgâr kesicilerin var olmasıdır. Yarı kurak bir alanda yer alması nedeniyle Suruç Ovası ve yakın çevresinde, kış aylarının nispeten soğuk rüzgârları ile yaz aylarının sıcak ve tozlu rüzgârları önemli bir sorun oluşturmuştur. Bu rüzgârlardan korunmak amacıyla, dış kapıyı yandan ve üstten çevreleyen yaklaşık olarak 30- 40 cm lik çıkıntı bir kemer inşa edilmektedir. Özellikle kümbet evlerin dış kapılarının ahşap malzemeden ve çok basit bir şekilde yapılmış olması, kümbet evlerin izolasyon açısından en zayıf kısmını oluşturmuştur. Yine yaz aylarında meskenin içinin havalandırılması ihtiyacının olması, fakat bu mevsimde özellikle toz getiren ve zaman zaman küçük hortumlar şeklinde oluşan hava akımlarından korunmak da önemli bir ihtiyaç olmuştur. Bu nedenle dış kapıyı içine alan bu çıkıntı kemer, istenmeyen hava akımlarından korunmanın önemli yollarından biri olmuştur.

Şekil 2. Tipik Bir Suruç Kümbet Evi Plânı.

Şekil 3. Geleneksel Plâna Aykırı Şekilde İnşa Edilmiş Bir Suruç Kümbet Evinin (Halil Yüksel Evi-Kara Köyü) Tahmini Kullanım Alanları (Bu evin, eskiden köyün ileri gelenlerinden olan Karé adında Ermeni bir kadına ait olduğu ve köyün isminin de bu kadından alındığı belirtilmektedir).

V-SURUÇ KÜMBET EVLERİNİN EKLENTİLERİ

Kırsal alanlardaki meskenlerin değişmez özelliklerinden biri de bazı eklentilere sahip olmalarıdır. Eklentiler, kırsal alanlarda ikamet edilen meskenleri tamamlayan, karakterize eden bir unsurdur. Doğal ortam ve ekonomik şartların etkisiyle mesken eklentileri; yapı malzemesi, şekil ve fonksiyonları açısından bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Ana mesken gibi yapı malzemesi açısından en kolay ve ucuz olarak temin edilebilen materyallerden inşa edilen eklentiler, geçim kaynağı olan ekonomik faaliyetin türüne göre fonksiyon kazanmakta ve bu faaliyete ile doğal ortam şartlarına uygun olarak şekillenmektedir. Bu nedenle hemen hemen her bölgeyi karakterize eden bir takım mesken eklentileri ortaya çıkmıştır. Örneğin Doğu Karadeniz Bölümü'nde görülen “serender”leri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görmek mümkün olmadığı gibi, bu bölgede yaygın olarak görülen “lod” veya “ça”ları da Karadeniz Bölgesi'nde görmek mümkün değildir.

Suruç ilçesinin kırsal alanlarında görülen kümbet evler de bir takım eklentilere sahiptir. Kümbet evlerin eklentilerini iki ana grup altında toplamak mümkündür. Birinci grup ekonomik faaliyetlerin gerektirdiği eklentilerden oluşurken; ikinci grup, meskenlerde yaşayan insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayan eklentilerden oluşmaktadır. Kırsal alanda yaşayan halkın temel geçim kaynağının özellikle tahıl tarımı ve hayvancılık olması nedeniyle eklentilerin temel fonksiyonu, tarımsal ürünlerin depolanması veya hayvanların barındırılması olmuştur. Bunun yanında meskende ikamet edenlerin bir takım günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bazı eklentiler de meskenin çevresinde yer almıştır. Özellikle mutfak ve fırın görevini gören, çoğunlukla buğday ve pamuk sapları veya tezekerin yakacak malzemesi olarak kullanıldığı tandırlar bu grup içinde yer almaktadır.

1-Tahıl ambarları (Zahirelik)

Tahıl ambarları kümbet evlerin en önemli eklentilerinden biridir. Daha önceki konularda da belirtildiği gibi kümbet evlerin planında oturma veya yaşam alanlarını oluşturan oda dizelerinin hemen arkasında bu ambarlar yer almaktadır. Halkın “zahirelik” veya “zahire odası” olarak adlandırdığı bu ambarlar, diğer odalarla birlikte inşa edilmektedirler. Her ne kadar şekilsel olarak bir eklenti gibi görünmese de

fonksiyonu itibarıyla bir eklenti özelliğindedir. Zahirlikler, çoğunlukla yan yana dizilmiş, aralarında geçişi sağlayan eyvan olan veya olmaksızın birinden ötekine kapısız bir geçitle geçilen iki veya üç odadan oluşmaktadır (Foto 14).

Tahıl ambarlarında veya zahirliklerde, Suruç kümbet evlerine has olan bir nevi silo görevi gören içyapılar da görülmektedir. Yerel halk tarafında “*kevâre*” adı verilen ve ambar içindeki bu küçük silolarda, genellikle kış boyunca ev ihtiyacını karşılayacak kadar tahıl depo edilmekteydi. Kevareler; tahıl ambarı olarak kullanılan, odayı bir uçtan diğer uca kateden, genellikle 1-1,5 x 1-1,5 m ebatında ve 1,5-1,80 m yüksekliğinde yan yana dizilmiş ve ön tarafında zeminden 20-25 cm yüksekte bir deliği olan silo veya silolardan oluşmaktaydı. Kerpiç veya çamurdan inşa edilen kevâreler, tahılların içine boşaltılmasını kolaylaştırmak için üstü açık olarak inşa edilirdi. Kevârelerin ön-alt kısımlarında yer alan delik ise, ihtiyaç halinde gerektiği kadar tahılın kolay bir şekilde bu silolardan alınabilmesi veya boşaltılabilmesi amacıyla bırakılmaktaydı.

Tahıl ambarlarının bir diğer ve belki de en ilginç olanları “*ça'l*”lardır. *Ça'llar*, meskenin ön tarafında yaklaşık olarak 1-1,5 m derinliğinde, 2-3 m. çapında açılan çukurlarda tahılların saklanması amacıyla kullanılan harici ambarlardır (Foto 13). Açılan çukurun tabanına sap ve saman serilmesi ve içine tahıl boşaltıldıkça kenarların saplarla beslenmesiyle tahıllar bu çukurlara konulmakta ve üst kısmı da sap ve samanla beslendikten sonra çamurla kapatılmaktadır. *Ça'lların* üst kısmı, ilk bakışta zeminden ayırt edilmeyecek bir şekle sahiptir. Özellikle kış ve ilkbahar aylarında yağmur sularının *ça'lı*n içine girmemesi ve tahıllara zarar vermemesi için kenarlarında drenaj kanalı yapılmaktadır. Son dönemlerde taban, kenar ve üst kaplamasında tahıl ve pamuk sapsarı yanında naylon örtüler de kullanılmaktadır. Araştırma alanından edinilen bilgilere göre, *ça'lların* tahıl deposu olarak kullanılmasının iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunların birincisi, yoksulluk nedeniyle meskenle beraber ambar olarak kullanılabilen bir veya birkaç odanın inşa edilememesi, ikincisi ise vergilerin yüksek olduğu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren, vergi memurlarından gizlemek amacıyla tahılların bu çukurlarda saklanmasıdır. Benzer durumu İrlanda'daki “*clochán*”larda da görmek mümkündür. Yoksulluk nedeniyle ambar inşa edilememesi, genellikle ekip biçilen arazinin az olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle de meskende yaşayanların sayısının az ve elde edilen ürünün de az olması, ambar inşa edilmesine ihtiyaç bırakmamıştır. Ayrıca yerleşme alanı içinde mesken eklentilerini inşa edebilecek kadar arsaya sahip olmamak da önemli bir nedendir. XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başında kırsal alanda yaşayan halktan alınan vergilerin yüksekliği, *ça'lların* geleneksel bir depolama yöntemi olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Elde edilen ürünlerin az olmasına karşılık, istenen vergilerin yüksek olması, halkı tarım ürünlerini gizlemeye yöneltmiştir. Bu nedenle, tahılları mesken içindeki ambarlarda değil, mesken dışında, yer altında saklama yolu tercih edilmiştir. Bahsedilen dönemlerde halk tarafından yaygın olarak kullanılan bu yöntem, zamanla tahılların depolanması için geleneksel bir yöntem halini almış ve yakın dönemlere kadar yaygın olarak kullanılmıştır.

Foto 13. Tarım Ürünlerin Depolandığı Ça'llara Bir Örnek (Akören Köyü).

Foto 14. Halen Kullanımda Bir Kümbet Evin Zahire Odası (Yatırtepe Köyü).

2-Ağıl, ahırlar, samanlıklar ve kümesler

Kırsal alanlarda yapılan hayvancılık faaliyetleri ev ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ve ticari olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir. Ancak Suruç Ovası'nın kırsal alanlarında ticari tip hayvancılık yaygın olmayıp, genellikle ev ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hayvancılık yapılmaktadır. Yapılan hayvancılık faaliyeti içinde de küçükbaş hayvancılık önemli bir yer tutmaktadır. Kırsal alanlarda beslenen hayvanların barınmaları için gerekli olan ahır veya ağıllar, kümbet evlerin planı ve kullanım alanları konusunda da belirtildiği üzere, yaşam alanlarıyla aynı anda ve bir arada inşa edilmektedir. Genellikle tahıl ambarlarının arkasındaki oda dizesi ahır veya ağıl olarak kullanılmaktadır. Birbirleriyle bir eyvan veya geçitlerle bağlantılı olan bu alanın hemen arkasında, hayvanların ihtiyacı olan saman veya arpa gibi yemlerin konulduğu son oda dizesi yer almaktadır.

Fazla sayıda hayvanı olan veya ticari amaçla hayvancılık yapan ailelerin ağıl ve ahırları genellikle, evlerin ön tarafında meskenden ayrı olarak inşa edilmektedir. Bu ahır ve ağılların cephesi meskene (kuzeye) dönük olup, penceresiz veya birkaç küçük pencere, konik çatılı olarak inşa edilmişlerdir. Bu nedenle bu tür ahır veya ağıllar da esas olarak kümbet şeklindedirler. Ahır ve ağıllarda, ayrıca yemlerin depolandığı, ihtiyaca göre bir veya iki odadan oluşan ve "kadin" olarak adlandırılan samanlıklar da yer almaktadır. Ahır ve ağılların havalandırılması, kubbe çatının üstünde bulunan havalandırma deliğiyle sağlanmaktadır (Foto 15/1).

Kırsal alanlarda satmak veya hayvanlarına yem olarak kullanmak amacıyla samanların saklandığı diğer bir eklenti, ça'llara benzeyen "lod"lardır. Lodlar samanın ambar dışında depolanması amacıyla kullanılmaktadır. Yaz mevsiminde elde edilen samanların depolanabileceği bir ambar bulunamaması durumunda veya daha sonra satabilmek amacıyla nakliyesinin kolay olması nedeniyle lodlar yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağıl veya ahırlara yakın bir alanda, ça'llardan farklı olarak zeminde yığın haline getirilen samanların üstü sırasıyla tahıl sapları ve çamur veya toprak tabakasıyla kapatılmaktadır. Ancak ça'llarda olduğu gibi lodlarda da son yıllarda naylon örtüler, çamur tabakasının altında kaplama malzemesi olarak kullanılmaktadır. Böylece zeminden yüksekte, yarı silindirik bir şekle sahip ve yağmur sularının zarara vermemesi için etrafında basitçe hazırlanmış drenaj kanalları olan lodlar, uzun yıllardan beri saman depolama alanları olarak kullanılmış olup, günümüz de kırsal alanlarda lodları görmek mümkündür (Foto 15/4).

Yaz mevsimlerinin sıcak geçmesi yazlık ağılların inşa edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Genellikle meskenin ön tarafında basitçe yığma taştan inşa edilen dört duvardan ve giriş çıkışları sağlayan bir açıklıktan oluşan yazlık, üstü açık ağıllara "gom"

adı verilmektedir. Gomlar, ön tarafta eğer varsa kapalı ahır ve ağıllara bitişik olarak inşa edilebildikleri gibi, tek başına meskenden bağımsız bir eklenti olarak da inşa edilebilmektedirler (Foto 15/2, Foto 16).

Foto 15. Hayvancılıkla Uğraşan bir Ailenin Mesken Eklentileri:1-Kapalı Ağıl ve Samanlık (Kesik Kubbeli), 2-Açık Ağıl, 3- Pihık, 4-Lod (Akören Köyü).

Foto 16. Yığma Taştan İnşa Edilmiş Bir Gom (Açık Ağıl) (Yatırtepe Köyü).

Kırsal yaşamın bir gereği olarak, ev ihtiyacını karşılamaya yönelik kümes hayvanları yaygın olarak beslenmektedir. Kümes hayvanlarının barınabilmeleri için meskenin veya eklentilerinin bir tarafında kerpiçlerden veya küçük taşlardan inşa edilen kümesler yer almaktadır. Bazı kümesler ise, genelden farklı olarak meskenin içinde, fakat giriş-çıkışı meskenin dışında olacak şekilde inşa edilmiştir.

3-Tandır

Suruç kümbet evlerinde mutfak olarak kullanılan alanlar meskenin içinde yer almamaktadır. Bu nedenle ekmek ve yemek pişirmek amacıyla tandırlar, genellikle meskenin güneydoğu, nadiren de güneybatı köşesinde bitişik olarak inşa edilmiştir (Foto 7, 9). Yerel halk arasında "tandır" olarak adlandırılan tandırların baca kısmı genellikle yapının güneyinde, kapısı ise batısında, meskene dönük olarak inşa edilmişlerdir. Tandırların bacası, yapının güney duvarında çıkıntı olarak, altta geniş olmak üzere, üste doğru giderek daralan yarım konik bir şekilde ve duvardan çıkıntılı olarak inşa edilmişlerdir (Foto 17). Tandırların ocak ve baca kısmı, içerden bir mihrabı andırmaktadır. Tandırlarda ateşin yakıldığı, yemek ve ekmeklerin pişirildiği bu ocağa "puhurge" denilmektedir. Meskenin kendisi ve diğer eklentilerinde olduğu gibi, esas itibarıyla tandırlar da kubbe çatılı olarak kerpiç malzemeden inşa edilmiştir (Foto 17, 18).

Foto 17. Kubbe Çatılı Tandır (Yatırtepe Köyü).

Foto 18. Tandırın Ocak Kısmı, Puhurge (Yatırtepe Köyü).

4-Pihık

Pihık, en kısa anlamıyla çamurla sıvanmış tezek yığınıdır. Kırsal alanlarda yaşayan ve odun veya kömür almaya gücü olmayan insanların temel yakacağı tezekler oluşturmaktaydı. Özellikle yoksulluk nedeniyle odun ve kömür satın alma gücünün olmaması, temin etme ve nakliye imkânlarındaki güçlükler nedeniyle çok uzun yıllar tezek temel yakacak malzemesi olmuştur. Bu nedenle, Suruç kümbet evlerinde ısınmak amacıyla önceleri büyük mangallar veya üzerinde belirli bir düzende üst üste dizilmiş tezek bulunan demir saclar kullanılmıştır. Soba kullanımı ise daha sonraki yıllarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak sobalarda yakacak olarak tezek kullanıldığı için, yaz aylarında hazırlanan tezeklerin kış mevsimine kadar korunması önem kazanmıştır. Bu nedenle üst üste dizilmiş tezek kümeleri, yağmur ve çeşitli hayvanlardan korumak amacıyla, çamurla sıvanmaktadır. Böylece çamurla sıvanmış, konik şekilli bir yapı ortaya çıkmaktadır ki, bu yapıya yerel halk tarafından “*pihık*” adı verilmektedir (Foto 15/3).

5-Seki

Seki; meskenlerin önünde, zeminden yaklaşık olarak 30-40 cm yüksekliğinde, üzeri çamurla kaplanmış taş dolgudan oluşan ve genellikle evin ön tarafını veya sadece bir odanın önünü kaplayacak şekilde inşa edilmiş, yaklaşık olarak 3-4 m. genişliğindeki düz bir basamaktır. Sekiler, özellikle sıcak yaz aylarında akşamları üzerinde oturmak veya geceleri üzerinde yatmak için inşa edilmişlerdir. Ayrıca zeminden yüksek ve düz olan bu alan, olası haşerelere karşı nispeten bir korunma da sağlamaktadır (Şekil 2).

VI-SURUÇ KÜMBET EVLERİNİN BENZER ÖRNEKLERİ

1-Trullolar (Trulli)

Trullo evleri İtalya'nın Apuglia Bölgesi'nin Murge kesiminde yer alan Alberobello, Locorotondo, Fasano, Cisternino, Martina Franca ve Ceglie Messapica gibi kasabalarda bulunmaktadır (<http://www.marvelbuilding.com/trulli-house.html>). İtalyanca terim olan “il Trullo” Yunanca kubbe veya kümbet anlamına gelen “tholos” (τροῦλος) kelimesinden türemiştir. Ayrıca Salentine Yarımadası'nda halkın tarımsal amaçlı olarak taşlardan inşa ettikleri kulube ve barınak anlamına gelen “truddu” kelimesinin farklı bir kullanım biçimi olarak da bilinmektedir. Günümüzde trullo, Murgia yerel halkının bu tip evler için kullandığı “cassedda” kelimesinin yerini almıştır (Spano, 1970: 184) Trullo esas olarak İtalya'nın bir kırsal mesken türüdür. Kalın duvarlarından dolayı çok katlı bir yapıya uygun olmayışı ve geniş bir alana yayılması gibi nedenlerden dolayı, trullolardan oluşan yerleşmeler yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olmamıştır (Allen, 1974: 84). UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan bu evler kalker veya kireçtaşlarından yapılmış olup, harç veya çimento kullanılmamıştır. Bu evler genel olarak konik bir çatıyla kaplanmış, kare planlı tek bir odadan oluşur. Çatının en tepesinde bir kilit taşıyla kubbede yer alan taşlar birbirine bağlanmıştır. Konik şeklindeki çatı, kalker veya kireç taşlarının iç kesimlerinden elde edilen iri taşlardan yapılmıştır. Duvarların su geçirmezliğini sağlamak için de kalker veya kireç taşlarının dış kesimlerinden elde edilen levha şeklindeki taşlar kullanılmıştır. İçinde yaşayan ailelerin başka bir odaya ihtiyaçları olması durumunda, basitçe mevcut duvarlara yenilerini ekleyerek ikinci bir oda inşa edilebilmekteydi. Bir kaç metre kalınlığa sahip duvarları yüzünden, trulloların kapı ve tavandaki havalandırma deliği dışında çok az dışa açıklıkları bulunmaktadır. Bu nedenle trullo evlerinin içi karanlık olabilmektedir (Hardy, Hole ve Pozzan, 2008: 124; Simonis, 2010: 713; Italy, 2003: s.61; Real Italy & Sicily, 2011: 71; <http://www.marvelbuilding.com/trulli-house.html>) (Foto 19, 20).

Foto 19. Eski Bir Trullo.

Kaynak:<http://www.gallipoli-trullo.co.uk/index.php/image/trullo-01.jpg>

Foto 20. Modern Tarzda İnşa Edilmiş Bir Trullo Evi.

Kaynak:<http://www.trullilovely.com/>

İtalya’da bulunan trullo evleri ile Suruç kümbet evleri arasında bir takım benzer ve farklı özellikler görülmektedir. Her iki konut tipinin de görünüşleri, pencerelerinin az veya hiç olmayışı, kubbe şekilli çatıya sahip olmaları, kubbenin üstünde aydınlatma ve havalandırma amacıyla baca görevi gören bir delik bırakılması gibi özellikler en önemli benzerlikleri oluşturmaktadır. Fakat yapı malzemesi ve oda sayısı açısından farklı özellikler göze çarpmaktadır. Her şeyden önce trullo evleri tamamen taş malzemeden ve harç kullanılmadan inşa edilmişlerdir. Oysa Suruç evleri topraktan elde edilen kerpiçlerden inşa edilmişlerdir. Konik çatının inşasında Suruç kümbet evlerinde tamamen kerpiç kullanılmakta ve bazılarında az da olsa ahşap malzeme kullanılmaktayken, trullolarda bu özellik görülmemektedir. Trulloların duvar kalınlığı bir kaç metreye kadar çıkabilmektedir. Suruç kümbet evlerinin kerpiçten örülen duvarları ancak 50-60 cm kalınlığa ulaşabilmektedir. Bu iki mesken tipi arasındaki en önemli farklardan biri de konutların planı ve kullanılışıdır. Trullolar genelde tek odadan oluşmakta ve ihtiyaca göre oda eklenmektedir. Fakat Suruç kümbet evleri en az iki oda ve bir eyvandan şeklinde inşa edilmektedir.

2-Suriye kümbet evleri

Sahip olduğu şekil nedeniyle “arı kovanı (beehive)” olarak adlandırılan Suriye’deki kümbet evler, ülkenin kuzeyinde özellikle de Halep şehrinin doğu ve batısı ile kısmen Fırat nehri vadisinde görülmektedir. Hama şehrinin kuzeydoğusundaki Sarouj ve Twalid Dabaghein köylerinde çok sayıda kümbet ev geleneksel özelliklerini korumuş olarak yer almaktadır (Chernick, 2009). Suriye’nin kuzey kesimlerinde ve Halep vilayeti çevresindeki kırsal alanlarda hâkim olan sert iklim şartları, toprak malzemenin kolaylıkla temin edilebilmesi ve uzun yıllar boyunca inşaat metodunda çok az alternatifi olması, bu alanlarda kerpiçten kümbet ev yapımını zorunlu hale getirmiştir. (Saudi Aramco World, 1967: 9). Suriye’de kerpiç malzemeden kümbet ev yapımı, yaklaşık olarak M.Ö. 3.700’lü yıllara kadar dayanan bir geçmişe sahiptir. Kümbet evlerin yerel doğal malzemelerden inşa edilen kalın duvarları, sağladığı izolasyon sayesinde dışarıdaki sıcak havadan korumaktadır. Kerpiç duvarlar büyük bir daire şeklinde inşa edilmiştir. Bu odalar, yüksek ve hemen hemen konik bir şekle sahip kubbe ile kapatılmıştır. Duvarların iç ve dış kısmı saman karıştırılmış çamurla sıvanmıştır (Zimmer, 2011) (Foto 21, 22).

Suriye’de görülen kümbet evler, genel itibarıyla Suruç kümbet evlerine yapı malzemesi ve inşaat tarzı bakımından çok benzer özellikler göstermektedir. Ancak Suriye’deki kümbet evlerin yapımında taş malzeme kullanımı Suruç kümbet evlerine nazaran daha fazladır. Özellikle konik çatının içinde kerpiç sıralarının arasında nispeten iri taşlar kullanılırken, koninin sıvasında da küçük taşlar kullanılmaktadır. Şekilsel açıdan değerlendirildiğinde, Suriye’deki kümbet evler genel olarak zeminden itibaren

dairesel olarak yukarıya doğru daralarak yükselen, sivri bir koni şeklindedir. Oysa Suruç kümbet evleri kare planlı olup, konik veya kesik/küt kubbe bu duvarlar üzerine oturtulmuştur. Ayrıca Suriye'deki kümbet evler kırsal yerleşmelerde tek odalı olarak yaygın olarak inşa edilebilirken, Suruç kümbet evleri en az iki odalı olarak inşa edilmekte ve tek odalı meskenler görülmemektedir.

Foto 21. Suriye'deki Kerpiç Kümbet Evler.

Kaynak:

<http://www.eartharchitecture.org/index.php/?archives/1036-Syrian-Beehive-Houses.html> Wednesday, July 29, 2009.

Foto 22. Suriye'deki Kümbet Evlerin Kubbe Çatısının İçeriden Görünüşü

Kaynak: James Gordon,

<http://inhabitat.com/earthen-beehive-houses-have-been-keeping-syrians-naturally-cool-for-centuries/>

3-Clochánlar (İrlanda kümbet evleri)

Kümbet evlerin diğer bit tipi de İrlanda'nın kuzeyinde yer alan Ulster bölgesinde görülmektedir. Fakat burada görülen kümbet ev tipi çamurdan olmayıp, tamamıyla taş malzemeden yapılmıştır. Genellikle oval veya dairesel bir şekle sahip ve tek odalı olan bu evler penceresiz olarak inşa edilmiş olup, tepede bırakılan bir delik ile aydınlatma ve havalandırma sağlanmaktadır. Hasır şeklinde örülmüş duvarları olan bu evler, izolasyon amacıyla dışarıdan saz veya çimen balyalarıyla kaplanmaktaydı. Kümbet şeklindeki clochán'lar tek odalı olarak inşa edildikleri için genel itibariyle bir kulübe özelliği taşımaktadır. (O'coner, 2002: 201; O'Sullivan, McCormick ve diğ., 2010: 23-24; Thomas, 1862: 128) "Clochán" olarak adlandırılan İrlanda'daki eski evlerin tümü kümbet şekilli değildir. Bunun yanında dik çatılı evlerde bulunmamaktadır. Bu nedenle "clochán" evlerinin tümünü kümbet evler kategorisinde değerlendirmek doğru değildir. (O'Sullivan ve Sheehan 1996: 135). Konik çatılı veya arı kovani şeklindeki bu tip evler ayrıca "bothan" olarak da adlandırılmaktadır (Thomas, 1862: 128) (Foto 23, 24).

Esas olarak clochánlar yapı malzemesi itibariyle Suruç kümbet evlerinden tamamıyla ayrılmaktadır. Clochánlar genellikle Orta Çağ'da kullanılmış meskenler olup, varlıklarını XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir. Günümüzde çoğunlukla İrlanda'nın kuzeyindeki Ulster bölgesinde kalıntılarına rastlanılmaktadır. Bu meskenler, tamamıyla taş malzemeden inşa edilmeleri bakımından, topraktan elde edilen kerpiçlerden inşa edilen Suruç kümbet evlerinden ayrılmaktadır. Bu iki ev tipinin tek ortak özelliği ise konik veya kubbe şekilli bir çatıya sahip olmalarıdır. Ancak clochánlar ile Suriye Kümbet evleri arasında dikkat çeken benzer bir özellik görülmektedir. Her iki tipin kubbesinde, kubbenin sağlamlaştırılması amacıyla taş veya kerpiç sıralarının arasına, dışarıya doğru uzanana uzun taşların kullanılmasıdır (Foto x ve Foto y). Günümüzde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hayvancılık yapılan kırsal alanlarında çobanların güneş ve rüzgârın şiddetli etkisinden korunmak, geceleme veya dinlenmek amacıyla günübürlük olarak tamamen taş malzemeden inşa edilip yıktıkları veya uzun süre kullandıkları, clochánlara benzer, bir veya iki kişinin sığabileceği kubbe çatılı çoban kulübelerine rastlanmaktadır.

Foto 23. Kümbet Şeklindeki Clochánlar.
Kaynak : Des Levelle, 1993.

Foto 24. Dingle Yarımadasında Yeniden İnşa Edilmiş Bir Kümbet Clochán.
Kaynak: Brian O'Connor,
<http://picasaweb.google.com>

4-İran kümbet evleri

Özellikleri açısından Suruç kümbet evlerine çok benzeyen kümbet ev türünden biri de İran'da görülmektedir. İran'ın özellikle Kerman, Güney Horasan ve Yazd gibi sıcak ve kurak bir iklime sahip ve aynı zamanda orman örtüsünden yoksun vilayetlerin kırsal kesimlerinde kerpiçten yapılmış kümbet evlere rastlanılmaktadır. Bu alanlarda aynı zamanda, yarım silindirik veya kemer şekilli tamamen kerpiçten örülü kubbeleri olan evlere de rastlanmaktadır (Eshkiki, Khosravifar ve diğ., 2006: 2). Gerek kullanılan malzeme ve gerekse yapı tarzı açısından İran Kümbet evleri Suruç kümbet evlerine çok benzemektedir. Bu evlerin de duvarları ve kubbesi kerpiç malzemeden inşa edilmiş olup, kubbenin tepe noktasında havalandırma ve aydınlatma amacıyla bir delik bırakılmıştır. Ancak İran kümbet evlerinin kubbe çatısı, yarım daireyi andırmaktadır. Oysa Suruç kümbet evlerinin çatısı genellikle konik bir şekle sahiptir. Tıpkı diğer kümbet evlerde olduğu gibi pencereler ya hiç olmamakta veya az ve küçüktür. Suriye kümbet evlerinin kubbelerinde sağlamlaştırma amacıyla kullanılan ve kerpiç sıraları arasında dışarıya taşan uzun taş kullanımı İran'daki kümbet evlerde görülmemektedir. Aynı zamanda çatı malzemesi olarak, Suruç kümbet evlerinde görülen ve kesik kubbenin ortaya çıkmasına neden olan ahşap malzeme kullanımına rastlanılmamaktadır (Foto 25, 26).

Foto 25. İran Kümbet Evlerine Bir Örnek
Kaynak: [Bakhshi, Bozorgnia ve diğ., 2005: 4.](#)

Foto 26. İran Kümbet Evlerinin Ön Cephesi.
Kaynak: [Eshkiki, Khosravifar ve diğ., 2006: 2.](#)

5-

Harran kümbet evleri

Suruç Ovası'nın doğusundaki, Harran Ovası'nın orta-güney kesiminde yer alan Harran ilçe merkezi, dünyaca en çok bilinen kümbet ev tiplerinden birine sahiptir. Harran yerleşmesinin yaklaşık olarak 8.000 (Şeşen, 1996: 4) yıllık bir geçmişe ait olup, yapılan arkeolojik kazılarda Kuzey Mezopotamya'nın tanıtıcı özelliklerinden olan Halaf ve Obeyd kültürüne ait seramikler bulunmuştur (Özfirat, 1994: 34). Bu durum daha önce bahsedilen Kuzey Mezopotamya'da Halaf kültürünün Harran Ovası'na M.Ö. 4-5. bin yıllarda ulaştığını göstermektedir. Bu nedenle Harran'da kümbet ev yapımının çok uzun yıllara dayanan bir geçmişe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Harran kümbet evleri kendine has bazı özellikleriyle Suruç kümbet evlerinden ayrılmaktadır. En önemli farklılık, yapı malzemesinin elde edilmesinde kendini göstermektedir. Suruç kümbet evlerinde güneşte kurutulmuş kerpiçler temel yapı malzemesini oluştururken, Harran evlerinde ise basit yöntemlerle elde edilmiş tuğla ve taş malzeme kullanılmıştır. Bu nedenle Harran evleri tuğla ve taş kullanılarak inşa edilmişlerdir. Günümüzde varlıklarını koruyan Harran evlerinde "eski yapı kalıntılarından elde edilen tuğlalar" (Özdeniz, Bekleyen ve diğ., 1998: 479) kullanılmış olup, eski şehir kalıntılarından yeteri miktarda tuğla elde etmek mümkün olmuştur. Bu nedenle de Harran kümbet evlerinin yapımı için topraktan kerpiç elde zorunluluğu olmamıştır. Tuğlalar, Harran evlerinin sadece konik kubbesinin yapımında kullanılmıştır. Kubbe yapısı itibarıyla Harran evleri, Suriye kümbet evleri gibi sivri bir koniyi andırmaktadır (Foto 27). Harran evleri, Suruç kümbet evleri gibi kare veya dikdörtgen şeklinde bir plana sahip olup, duvarlar taş malzemeden örülmüş, harç ve sıva malzemesi olarak da çamur kullanılmıştır (Foto 28). Oysa Suruç kümbet evlerinin tüm duvarları ve çatısı kerpiçlerden örülmüştür.

Foto 27. Harran Evlerinin Tuğladan İnşa Edilmiş Konik Çatısı.

Foto 28. Taşlardan Örülmüş, Kare Planlı Odalardan Oluşan Harran Evlerinin Dış Görünüşü.

VII- SONUÇ VE ÖNERİLER

1-Sonuç

1980’li yıllara kadar, yüzyıllar boyunca kullanılan ve kendine has özellikleri olan Suruç kümbet evleri günümüzde yok olmaya yüz tutmuştur. Suruç kümbet evleri, gerek kültürel bir miras ve gerekse yerleşme coğrafyası açısından farklı bir kırsal mesken tipi olarak önemli bir değere sahiptir. Bu evlerin bilimsel araştırmalara konu edilmemesi ve kültürel değerinin anlaşılabilmesi sonucu turistik bir değer olarak da gündeme gelmemesi, zaman içinde unutulmasına ve kendi kaderlerine terk edilmelerine neden olmuştur. Ayrıca tarihsel süreç içerisinde yaşanan bir takım sosyo-ekonomik değişim ve gelişmeler de bu evlerin terk edilmelerine ve zamanla tahrip olarak yok olmalarına neden olmuştur.

Suruç ilçesinin kırsal alanlarında 1980’li yıllara kadar yaygın olarak kullanılan kümbet evlerin yok olmasının en büyük nedenlerinden biri kırsal alanlardan şehirlere doğru yaşanan göçlerdir. Göç edenlerin daha önce kullanılmış oldukları bu evler daha sonra kullanılmamış ve başıboş olarak ayakta kalmaya çalışmışlardır. Bunun yanında göç edenlere ait evler çoğu kez akrabalar tarafından ahır, tahıl ve saman ambarı olarak kullanılmış, içinde yaşanılabilmesi için gerekli olan yıllık bakımlar yapılmamıştır. Bu nedenle artık konut olarak kullanılmayan bu evler zamanla bakımsızlıktan dolayı yıkılmaya başlamışlardır.

1980’li yıllardan itibaren kırdan kente göçün hızlanmasının önemli nedenleri vardır. Bunlar arasında özellikle 1970’li yılların ikinci yarısında şiddetlenen sosyal-siyasal olaylar ve 1980’li yılların başında yaşanan susuzluk sorunu, bu durumun en önemli nedenini oluşturmaktadır.

Suruç ilçesi nüfusunda bahsedilen dönem içerisinde meydana gelen değişimler incelenecek olursa; ilçenin kır, şehir ve toplam nüfusunda 1975-1980 dönemindeki azalma dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Özellikle sosyal-siyasal olaylar, ilçenin kır ve şehir nüfusunun azalmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak 1970’li yılların sonu 1980’li yılların başında yaşanan kuraklık nedeniyle, yeraltı su seviyesi düşmüş ve dolayısıyla özellikle kırsal alanda yaşayan insanların temel su ihtiyaçlarını karşılayan kuyular kurumuş veya ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Yaşanan susuzluk nedeniyle kırsal alanlarda yaşayanlar göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1985 yılında Suruç ilçesinin kır ve şehir nüfusunda önemli bir artış gözlenmektedir. 1980’li yılların başından itibaren daha önce yaşanan sosyal ve siyasal olayların sona ermesi ve özellikle 1980-1985 yılları arasında alınan ekonomik tedbirler, köylere yol, su, elektrik ve telefon ağının ulaştırılması gibi alt ve üst yapı çalışmalarına hız verilmesi gibi nedenlerle tersine göç yaşanmış, kır ve şehir nüfusu artmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde yeniden bir azalma görülmüş fakat 2000 yılından itibaren GAP yatırımlarına ağırlık verilmesi, devlet tarafından sağlanan tarımsal kredi ve teşviklerle birlikte kırsal nüfus az da olsa artmaya başlamıştır. Ancak 1985-2010 yılları arasında ilçenin toplam nüfusu %44, şehir nüfusu %116 oranında artarken kırsal nüfus ise sadece %1 oranında artmıştır (Tablo 1). İlçenin kırsal alanlarındaki yüksek doğum oranlarına rağmen 1985-2010 arasında sadece %1’lik bir artış olması hızlı göçün bir göstergesidir. 1984 yılından itibaren kırsal alanlara elektrik ve

telefon şebekesinin ulaştırılması, özellikle kırsal alanlarda televizyonun etkisi, itici ve iletici faktörlerin şehirselleşmeyle birleşmesiyle birlikte kırsal alanlardan şehirlere göç hızlanmış, bazı köyler tamamen terk edilmiştir

Tablo 1. Araştırma Alanında Nüfusun Gelişimi (1975-2010).

Yerleşim Alanı	Yıllar							1975-2010
	1975	1980	1985	1990	2000	2008	2010	
Kara Köyü	921	587	679	471	277	340	435	%-53,00
Yatırtepe Köyü	482	447	443	350	368	594	552	% 15,00
Suruç Şehir	27.822	18.892	25.660	39.905	44.421	57.878	55.600	% 100,00
Suruç Kır	37.819	31.772	43.765	40.297	37.826	44.231	44.482	% 18,00
Suruç Toplam	58.214	50.664	69.425	80.202	82.247	102.109	100.082	% 72,00

Kaynak: TÜİK.

Günümüz koşullarında yaşanan sosyal, ekonomik ve teknolojik bir takım gelişmeler kırsal konutların yapı malzemesi ve tarzı üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu durum, kırsal alanlarda geleneksel konut tiplerinin terk edilip, betonarme konut tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni konut tiplerinin benimsenmesi, terk edilmiş olan eski konutların zamanla fiziksel ömrünü tamamlamasıyla daha yaygın hale gelmişlerdir. Kırsal konutların ömürleri, yapı malzemesine, mekâna ve kültüre göre farklılıklar göstermektedir (Karakuyu, 2008: 45). Örneğin, kerpiç malzemeden inşa edilmiş bir konutun ömrü ile taş malzemeden inşa edilmiş bir konutun ömrü bir değildir. Yine iklim koşulları da konutların ömrü üzerinde rol oynayan önemli bir faktördür. Geleneksel olarak yaşanan çevreden temin edilen malzemelerle inşa edilen kümbet evlerin artık kullanılmaması veya ahır ve depo olarak kullanılmasıyla, fonksiyonları açısından artık mesken eklentisi konumuna gelmişlerdir (Foto 29). Kullanılmayan veya bakımı yapılmayan bu meskenlerin zamana yenilmesine ve dolayısıyla fiziksel ömürlerini doldurarak yıkılmalarına neden olmaktadır.

1980'li yılların başından itibaren yaşanan ekonomik gelişmeler kümbet evlerin artık kullanılmamasını sağlayan önemli bir etken olmuştur. Özellikle betonarme inşaat malzemelerinin artmaya başlaması ve dolayısıyla fiyatlarının satın alınabilir şartlara gelmesi ve ulaşım olanaklarının artmasıyla birlikte nakliyelerinin kolaylaşması, kırsal alanlarda betonarme konutların yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Bunun yanında halkın gelir seviyesinin 1980'li yılların ilk yarısından itibaren yükselmeye başlaması da betonarme evlere yönelmede önemli bir rol oynamıştır. Bu yıllarda özellikle artezyen kuyuları sayesinde yer altı sularının tarımda kullanımının yaygınlaşması, tarımsal krediler ve teşvikler sayesinde genel olarak halkın gelir seviyesinde gözle görülür bir gelişme olmuştur. Betonarme konut sahibi olmanın, sosyal ve ekonomik statüdeki yükselmesinin bir göstergesi olarak algılanması, kümbet evlerin zamanla terk edilip, ahır veya depo olarak kullanılmasına neden olmuş ve kümbet evler eski önemlerini kaybetmeye başlamıştır. Yüzyıllar boyunca kullanılan kümbet evler terk edilmiş, bir yenileşme veya modernleşme hareketi olarak betonarme konutlarda ikamet etmek yaygınlaşmıştır. Günümüzde Suruç ilçesinin kırsal kesiminde varlığını koruyan kümbet evlerin sahipleri büyük çoğunlukla betonarme evlerde ikamet ederken, kümbet evlerini ahır veya depo olarak kullanmaktadırlar. Bu nedenle de eski önemini kaybeden kümbet evlerin yıllık bakımları ihmal edilmiş ve bu durum zamanla tahrip olmalarına veya yıkılmalarına neden olmuştur (Foto 30, 31).

Foto 29. Açık Ağıl Olarak Kullanılan, Tahrip Olmuş Bir Kümbet Ev (Kara Köyü).

Foto 30. Terk edilmiş Tek dizeli (Üç Kubbeli) Bir kümbet Ev (Boztepe Köyü).

Foto 31. Terk edilmiş Tek dizeli (Üç Kubbeli) Bir kümbet Ev (Kara Köyü).

Kümbet evlerin tahrip olmasında bakımsızlık yanında bir takım doğal etkenler de önemli rol oynamıştır. Zamanla kerpiçlerin ve duvar sıvalarının, yağmurların etkisiyle aşındırması ve içinde bulunan tuzların erimesi; rüzgârların erozyonal etkisi; bitki köklerinin, kuşların, kemirgen ve böceklerin duvarlarda yuvalanması gibi biyolojik faktörler (Friesem, Boaretto ve diğ., 2011: 1136) bu evlerin tahrip olmalarında önemli rol oynamıştır. Betonarme evlerin artmasıyla birlikte kerpiç kümbet ev inşaat ustaları da zamanla azalmaya başlamıştır. Gerek insanların artık betonarme evlere yönelmesi ve kümbet evleri artık tercih etmemesi ve gerekse kümbet ev inşaat ustaların artık bulunamayışı, yıkılan veya tahrip olan kümbet evlerin yerine yenilerinin yapılamamasına neden olmuştur. Zamanla kümbet evlerin fiziksel ömrünü doldurup yıkılmasıyla birlikte sayısı giderek azalmış, daha önceleri tamamen kümbet evlerden oluşan köylerde ayakta kalabilmiş veya tahrip olmuş ancak bir veya bir kaç tanesini görebilmek mümkün hale gelmiştir.

2-Öneriler

Suruç kümbet evleri, sahip olduğu özellikleri nedeniyle, önemli bir kültürel miras olup, yerleşme coğrafyası açısından da giderek yok olan ve sadece Suruç Ovası'nda görülebilen bir kırsal mesken tipidir. Bu nedenle coğrafi ve turistik potansiyeli yüksek olan bir mesken tipidir. Suruç Ovası'nın kırsal kesimlerinde günümüzde sadece bir kaç köyde görülebilmek imkânı olan bu meskenlerin turizme kazandırılması, ancak kırsal turizm kapsamında yapılabilecek faaliyetlerle mümkündür. Suruç Ovası'nda kırsal turizm faaliyetlerinin yapılması, hem bu meskenlerin korunması hem de kırsal alanlarda yaşayan halka yeni bir gelir kapısı oluşturması açısından önem taşımaktadır. Kırsal turizm; doğa, macera, sağlık, spor, çiftlik, eğitim, sanat, kültürel mirasla ilgili aktiviteleri içeren ve sadece çiftlik tabanlı olmayan çok yönlü bir faaliyettir. Daha geniş anlamda, kırsal alanlardaki giyim şekilleri, folklor, yerel veya herhangi bir aileye has gelenekler, inanışlar, değerler ve ortak miras gibi yaşamsal özellikler (Su, 2011: 1438; Uslu ve Kiper, 2006: 305-306) yanında bu alanların yoksulluk ve ekonomik fırsat eşitsizliği gibi özelliklerinin de

görülmesini içeren bir faaliyet haline gelmiştir (Holland, Burian ve Dixey, 2003: 5) Kırsal alanlar, özellikle doğa ve kültür meraklısı insanların katılmış oldukları turlarla giderek ekonomik önemi artan, özellikle de kentli nüfusun çok yönlü rekreatif ve turistik taleplerinin karşılandığı mekânlara dönüşmeye başlamıştır (Atay, Oral ve diğ.; 2007: 14). Yerel özellikler taşıyan ve kendine özgü bir yapı tekniği, mimarisi ve iç donatısı olan kırsal konutlar yabancı turistler için önemli bir çekicilik oluşturmaktadır (Soykan, 2003: 5). Bu anlamda Suruç Ovası her ne kadar doğal manzara güzelliklerinden yoksun olsa da, özellikle kültürel etkinliklere yönelik kırsal turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Suruç kümbet evlerinin gezilip görülmesi ve evlerde konaklanması; tarımsal faaliyetler, gelenek ve görenekler, kırsal yaşam biçimi, inanışlar, yerel kıyafetler gibi kültürel değerlerle desteklendiği takdirde önemli bir kırsal turizm potansiyeli ortaya çıkmış olacaktır.

Günümüzde Trullo, Clochán ve Harran kümbet evleri gibi meskenlerin çok sayıda ziyaretçisi ve önemli bir turistik değeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, literatürde yer almayan ve kendine has özelliklere sahip olan Suruç kümbet evlerinin de böyle bir potansiyele sahip olduğu görülecektir. İtalya'daki trullolar, İrlanda'daki clochánlar, Suriye ve Harran'daki kümbet evler birçok turistin kırsal yaşam özentsisiyle ziyaret ettiği veya konakladığı mesken tipleridir. Hatta günümüzde şehirlerde yaşayan birçok insanın trullo benzeri evleri kiralandıkları veya bu evlerin bir örneğini kırsal alanlardaki arsalarında ikinci ev olarak yaptırdıkları görülmektedir. Avrupa, Amerika ve Avustralya'da, kerpiç veya kümbet ev yapımını üstlenen, bu konuda danışmanlık hizmetleri veya inşaatıyla ilgili kurslar veren firmaların* sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yerel doğal malzemeden inşa edilen ve "earthen made" veya "green house" olarak ifade edilen meskenler giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle kerpiç veya yerel doğal malzemelerden inşa edilmiş olan evlere ilginin artmış olması, kırsal turizm açısından da değerlendirilmesi gereken bir konudur. Suruç kümbet evleri de bu kapsamda, kırsal turizm faaliyetlerinin diğer turistik özelliklerle birlikte rasyonel olarak planlanmasıyla, gerek kültürel mirasın yaşatılması ve gerekse kırsal halkın yeni bir gelir elde etmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

"Earthen made" veya "green house" tipi meskenlerin günümüzde tercih edilir olmaya başlanması sadece turistik nedenlerle alakalı değildir. Bu türde inşa edilen konutların ekonomik oluşu yanında, enerji tasarrufu sağlaması, estetik ve akustik, yangına karşı dayanıklılık ve çevreci bir yapıya sahip oluşu gibi nitelikleri, tercih edilmelerinde önemli bir faktör oluşturmaktadır. Örneğin 25 cm kalınlığında kerpiç duvarlara sahip bir konutun, sıcaklık değişmelerine karşı olan direnci (R-Value) 0,4 gibi düşük bir değerde kalırken, diğer betonarme konutlarda bu değer daha yüksektir. Yine aynı duvarların yangına karşı dayanıklılığı da yüksektir. Standart kalınlıktaki kerpiç bir duvarın şiddetli bir yangındaki sıcaklığı içeri iletmesi 4 saat sürmektedir. Oysa betonarme binalarda kabul edilebilir değer 1,5 saat olarak belirlenmiştir (Jirgens, 2009). Kerpiç evlerin sahip olduğu bu

* Kümbet veya yerel doğal malzemelerden ev inşa eden, inşaat kursları veren veya danışmanlık yapan firmalara örnekler: <http://www.earthbagbuilding.com/index.htm>;
<http://www.brokenearth.org/beehivehome/index.htm>;
<http://webcoist.com/2009/02/02/earthen-architecture-natural-dirt-mud-brick-buildings/>
<http://www.eartharchitecture.gr/>
<http://www.eartha.org.uk>
<http://www.banasura.com/earth-resort.html>
<http://www.greenhomebuilding.com/index.htm>
<http://www.builditgreen.co.za/>
<http://www.solidearth.co.nz/index.php> ;
<http://www.ehow.com>
<http://www.makeitmudbricks.com.au>

ve benzeri özellikler esas olarak konfor ve ekonomi açısından ne denli bir öneme sahip olduklarını göstermektedir. Doğal şartları uygun kırsal alanlarda dayanıklı kerpiç evlerin tercih edilmesi, enerji tasarrufu açısından önemli bir kaynak oluşturacağı gibi, çevreci konutların yaygınlaşmasına katkıda bulunulmuş olacaktır.

Suruç Ovası'nda yer alan kümbet evlerin korunması yerleşme coğrafyası ve kültürel miras açısından büyük bir önem arz etmektedir. 16. 09. 2011 tarihi itibarıyla Kara Köyü'nde 28, Yatırtepe Köyü'nde 26, Boztepe Köyü'nde 14 ve Akören Köyü'nde 5 adet kümbet ev tespit edilmiştir. Geçmişte ovada bulunan köylerdeki meskenlerin çok büyük bir kısmının kümbet evlerden oluştuğu düşünüldüğünde; başta Kara, Yatırtepe ve Boztepe köylerinde bulunan kümbet evlerin koruma altına alınması, gerekirse bu köylerin Harran ilçe merkezi gibi sit alanı olarak ilan edilmesi gerekmektedir. Bu köylerde bulunan kümbet evlerin bakım ve onarımlarının uzmanları tarafından aslına uygun olarak yapılması, tahrip olanların restore edilerek yaşatılmasıyla il, bölge ve ülke turizmüne önemli bir katkı sağlanmış olacaktır. Kümbet evlerin değer kazanmasıyla aynı zamanda ev sahipleri ve kırsal alanda yaşayanlar tarafından bu evlerin sahiplenilmesi ve korunması gerektiği bilinci de yaygınlaşacaktır. Ayrıca bu durum, kırsal alanlarda yaşayanlar için yeni bir ekonomik gelir kapısı olacak ve önemli bir kültürel mirasın yok olması da engellenmiş olacaktır. Günümüzde kırsal yaşamın önemli bir turistik değer olarak önem kazandığı, hatta geleneksel usullerle köyler inşa edilerek kırsal değerlerin yaşatıldığı açık hava müzelerinin giderek yaygınlaştığı göz önüne alındığında, Suruç Ovası ve yakın çevresinin bu konudaki önemi ortaya çıkmaktadır.

Foto 32. Yatırtepe Köyü'ndeki Kümbet Evlerden Bir Görünüm.

Foto 33. Kara Köyü'ndeki Kümbet Evlerden Bir Görünüm.

KAYNAKÇA

- Akkermans P. M. M. G., Verhoeven M., "The Burnt Village at Late Neolithic Sabi Abyad, Syria" American Journal of Archaeology, Vol. 99, No. 1, ss. 5-32, Jan. 1995.
- Allen E., Stone Shelters, The MIT Press, Masechusetts , 1969, 3rd printing 1974.
- Atay M.Ç., Oral M.Y., Kılıç S. E., Aydoğan M., Efe M., Ayhan İ., Mumcularda Kırsal Turizm Modeli, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, 2007.
- Bakhshi A., Bozorgnia, Y., Ghannad, M.A., Khosravifar, A., Eshkiki, S.E., Rahimzadeh R., F., Behbahani T., A. "Seismic Vulnerability Of Traditional Houses in Iran", 1st Int. Conf. on Seismic Adobe Structures, Lima, Peru 2005.
- Chel A., Tiwari G. N., Singh H. N., "A Modified Model For Estimation Of Daylight Factor For Skylight Integrated With Dome Roof Structure Of Mud-House In New Delhi (India)", Applied Energy 87, ss.3037–3050, 2010.
- Denker B. T., Yerleşme Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1977.

- Doğanay H., Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara 1994.
- Duffinand R. J., Knowles G., “*Temperature Control Of Buildings By Adobe Wall Design*” Solar Energy, Volume 27, Issue 3, ss. 241-249, 1981.
- Eshkiki S.E. M., Khosravifar A., Ghannad M.A., Bakhshi A., Behbahani A.A. T., Bozorgnia Y., “*Structural Typology of Traditional Houses in Iran Based on Their Seismic Behavior*”, Proceedings of the 8th U.S. National Conference on Earthquake Engineering, April 18-22 2006, San Francisco, California, USA.
- Fahimeh F., Mugendi M., “*Sustainable Solutions for Cooling Systems in Residential Buildings Case Study in the Western Cape Province, South Africa*”, 4 th International Conference on Sustainability Engineering and Science, Transitions to Sustainability 2010, Auckland.
- Friesem D., Boaretto E., Eliyahu-Behar A., Shahack-Gross R., “*Degradation Of Mud Brick Houses In An Arid Environment: A Geoarchaeological Model*” Journal of Archaeological Science 38, ss. 1135-1147, 2011.
- Hadavand M., Yaghoubi M., “*Thermal Behavior Of Curved Roof Buildings Exposed To Solar Radiation And Wind Flow For Various Orientations*”, Applied Energy 85, ss.663–679, 2008.
- Hardy P., Hole A., Pozzan O., Puglia & Basilicata, Lonely Planet Publications, 2008.
- Holland J., Burian M., Dixey L., “*Tourism in Poor Rural Areas*”, PPT Working Paper No. 12, ss. 1-38, 2003.
- Italy, The Magazin for Lovers of All Things Italian, Issue 10, Aug-Sep 2003.
- Kamp K. A. “*Affluence and Image: Ethnoarchaeology in a Syrian Village*”, Journal of Field Archaeology, Vol. 14, No. 3, pp. 283-296, Autumn, 1987.
- Karakuyu M., “*Türkiye’de Kır Konutları ve Eklentileri Üzerine Bir Araştırma: Alaşehir Örneği*”, Bilig, sayı 44, ss. 45-62Kış / 2008.
- Levelle Des, The Skellig Story: Ancient Monastic Outpost, O’Brien Press, Dublin,1993.
- O’coner K. D., “*Housing in Later Medieval Gaelic Ireland*”, Rurality IV, Pámatky Archeologické, Supplementum 15, ss.201-2010, 2002.
- O’Sullivan A., McCormick F., Harney L., Kinsella J., Kerr T., “*Early Medieval Dwellings and Settlements in Ireland*”, AD 400-1100, Vol. I: Text, Early Medieval Archaeology Project (EMAP) Report 4.2, Irish National Strategic Archaeological Research (INSTAR) programme 2010, Ref: AR01055.
- Oates D., “*Innovations in Mud-Brick: Decorative and Structural Techniques in Ancient Mesopotamia*”, World Archaeology, Vol. 21, No. 3, Architectural Innovation, ss. 388-406, Feb., 1990.
- O’Sullivan, A., Sheehan, J., The Iveragh Peninsula: An Archaeological Survey of South Kerry, Cork University Press, Cork 1996.
- Özçağlar A., Coğrafyaya Giriş, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara 2006.
- Özdeniz M. B., Bekleyen A., . Gönül I. A., Gönül H., Sarıgül H., İltter T., Dalkılıç N., Yıldırım M., “*Vernacular Domed Houses of Harran, Turkey*”, Habitat International, Vol. 22, No. 4, ss. 477-485, 1998.
- Özfirat A., Eski Çağda Harran, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994.
- Özgür E. M., Türkiye Coğrafyası, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara 2000.
- Özgür M., Yerleşme Coğrafyasına Giriş (Basılmamış Ders Notları) Ankara, 2010.

Paulus, M. J., "Traditional Building Materials in Ancient Mesopotamian Architecture."

Sumer: A Journal of Archaeology & History in Arab World [sic], Vol XLI No 1-2, , Republic of Irac, Ministry of Culture and Information Directorate of Antiquities and Heritage, ss.130-132, Baghdad 1982.

Real Italy & Sicily (Brochure), Sunvil Discovery, 2011.

Saoudi Aramco World, "The Beehive Enigma", Saudi Aramco World, November/December 1967, Volume 18, Number 6, ss 8-9, New York 1967.

Simonis D., Italy, Lonely Planet Publications, 2010.

Soykan F., "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", Ege Coğrafya Dergisi, c. 12, ss. 1-11, İzmir 2003.

Spano B., La Murgia dei Trulli, chapter VII of *La casa rurale nella Puglia*, note 2, 1970.

Su B., "Rural tourism in China", Tourism Management 32, ss. 1438-1441, 2011.

Şeşen R., Harran Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yay. No:89, Ankara 1996.

Tanoğlu A., Nüfus ve Yerleşme, İ. Ü. Yay. No: 1183, İstanbul 1966.

Thomas F. W. L., "Notice Of Beehive Houses In Harris And Lewis; With Traditions Of The "Each-Uisge," or Water-Horse, Connected Therewith" Proceedings Society Of Antiquaries Of Scotland, Sessions MDCCCLVII.-VIII.—MDCOCLIX.-LX, vol. III, Neill And Company, Edinburgh MUCCCLXII (1862).

Uslu A., Kiper T., "Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı", Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 3 (3), ss.305-314, 2006.

Zaimi F., "The way of saving energy in the traditional houses of Iran's arid zone regions" EWB-UK National Research Conference 2010 'From Small Steps to Giant Leaps...putting research into practice' Hosted by The Royal Academy of Engineering 19th February 2010.

Internet Siteleri

Brian O'Connor, <http://www.picasaweb.google.com> (Son Erişim Tarihi: 02. 09. 2011)

Chernick K. , "Traditional Syrian Beehive Houses Kept Heat Out the Natural Way", July 27th, 2009, <http://www.greenprophet.com/2009/07/syrian-beehive-houses/> (Son Erişim Tarihi: 05. 09. 2011)

<http://inhabitat.com/earthen-beehive-houses-have-been-keeping-syrians-naturally-cool-for-centuries/> (Son erişim Tarihi: 08. 09. 2011)

<http://www.eartharchitecture.org/index.php?archives/1036-Syrian-Beehive-Houses.html> (Son Erişim Tarihi: 12. 09. 2011)

<http://www.gallipoli-trullo.co.uk/index.php/image/trullo-01.jpg/> (Son Erişim Tarihi: 03. 09. 2011)

<http://www.marvelbuilding.com/trulli-house.html> (Son Erişim Tarihi: 05. 09. 2011)

<http://www.trullilovely.com/> (Son Erişim Tarihi: 05. 10. 2011)

<http://www.tuik.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 14. 10. 2011)

<http://www.weather-forecast.com/locations/Suruc> (Son Erişim Tarihi: 22. 08. 2011)

Jirgens P., Jirgens Civil Pty. Ltd. T/as. "Make It Mudbricks", Canberra 2009, <http://www.makeitmudbricks.com.au/properties.html> (Son Erişim Tarihi: 04. 09. 2011)

Zimmer L., "Earthen "Beehive Houses" Have Been Keeping Syrians Naturally Cool for Centuries", 07/25/11, <http://inhabitat.com/earthen-beehive-houses-have-been-keeping-syrians-naturally-cool-for-centuries> (Son Erişim Tarihi: 05. 09. 2011)

A Type of Rural Houses or A Cultural Heritage That Tending To Disappear: Beehive Houses Of Suruç

Beehive houses have been built in the Middle East since the ancient time, especially at North Mesopotamia, Jordan, East Mediterranean region and South Eastern Turkey. Mainly, people have built their houses from raw materials that can be obtained from the environment. The people living in desert climate or semiarid regions had to build their houses from the soils. The material provided easily in the deserts or some plains placed in the semi-arid regions were the soil and the people built their houses from mud bricks. There are several reasons for building mud brick houses. Some of them are; lack of wooden materials and its high prices, providing difficulties of stones, plenty of soils around the settlements and constructing easiness. These houses are built either by unskilled labours or built by property owners.

In this paper, beehive houses in Suruç district of Şanlıurfa, which is a less known rural house type, is investigated. The topic is discussed from geographical point of view. Main geographic method used in this research is based on geographical observation method. In order to making observations about the planned research, spatial explorations were carried out in the study area, especially around Kara, Yatırtepe, Boztepe and Akören villages. In this context villagers were interviewed, photographs were taken and houses were examined and plans of the houses were drawn. The findings were analyzed in the light of geographical principles such as distribution of the houses, cause-result and relation the environment etc.

Beehive houses of Suruç can be seen in Suruç district of Şanlıurfa province, placed in the South Eastern Region of Turkey. These houses are mainly concentrated in the Suruç plain and its immediate surroundings and parts of Birecik area in the western side of the Suruç plain. Suruç plain is a depression, covered by alluvial soils shows a semi-arid climate character. Traditionally, rural houses in Suruç plain are commonly sun-dried mud brick beehive houses. It has known that these houses have been used for centuries. Beehive houses of Suruç are completely built from sun dried mud brick. Their walls and roofs are built from mud bricks. Mud bricks are made from plenty of raw materials around the settlements such as soil, water, straw and grave. Rooms of these houses have square plan and each room has a conical roof. Rooms are conducted each other with eyvans. This shape and building materials of beehive houses of Suruç have some advantages such as keeping rooms cool in hot summers and warm in cold winters. There is no need to stove or air conditioner for air conditioning. The mud brick walls and high conical roof usually keep the interior air warm in winter, cool in summer due to their insulating features. Rooms of these houses are without windows and illuminated and ventilated by the hole at the top of the high conical roof.

The beehive houses of Suruç have some functional usages. Basically there are four usages in these houses which consist of living rooms, designs of granaries, barn or folds and haylofts. This condition is the result of the agricultural and animal husbandry activities that is the basic livelihood of people living in rural areas. These usage spaces are arranged consecutively and linked to each other with eyvans or gates without door. Traditional beehive houses have some outbuildings such as *ça'l*, *lod*, *tendur* (tandoor), *gom* (open folder), *kadin* (hayloft) and *seki* (terrace). Some of them have very interesting features. For example, *ça'l* is an excavated pit, stuffed with grains and covered first with stalks of grain and soil respectively. According to the villagers, the farmers used this method for hiding their grains from taxman in the late Ottoman period. Over time, this situation has become a tradition to saving grains. *Lod* is a way for saving straw as *ça'l*s but not in a pit. Instead it is a gathered straw on the ground and covered with stalks of grain and soil, which has a elliptical shape as it is overlooked above or semi-cylindrical view when it is looked from a

side. Seki is a flat platform, built from stones and covered with mud in front of the houses. The villagers use the seki in hot summer night for seating and sleeping. The average height of a seki (terrace) is about 40-50 cm. from the ground.

In the last 30 years, many of beehive houses of Suruç have been disused and destroyed for various reasons such as environmental and socio-economic problems. Especially droughts, scarcity of drinking water, livelihood issues and emulating urban life have caused migration from countryside to the surrounding cities. Consequently, while many of these houses have disused, the reinforced concrete buildings have increased in countryside of Suruç district. In addition, wind and water/rain erosion and some biological factors such as nesting by birds and burrowing by rodents and insects have degraded the sun dried mud brick houses. Today very few of these houses remained in the study region, mainly around Kara, Yatırtepe and Boztepe villages, and more rarely in other villages of the Suruç plain.

The beehive houses of Suruç have an importance in terms of settlement geography and cultural heritage. Because, these houses are very little known and not included in geographic literature as a rural house type. most people unaware of beehive houses of Suruç, even people living in the province. On the other hand beehive houses of Harran, trullo and clochâns are well known all over the world as a great touristic attraction. By restoring and promoting beehive houses of Suruç and improving road access to the region, rural tourism can be invigorated in this area with the other attractions such as traditional clothes, meals, customs, agricultural activities and natural rural life. If the measures mentioned above, rural tourism will become an important economic income for the local people living in the area. In addition, these houses will be prevented from destruction, especially in Kara, Yatırtepe and Boztepe villages.